

Ekomuseum Rønneå dalgång

Ekomuseum Rönneå dalgång

Definition:

Ett ekomuseum beskrivs ofta som ett museum utan tak och väggar och utan samlingar. Eko kommer från grekiskans oikos = hem; bygd. Det handlar alltså om bygden, landskapet som det är och hur det utvecklats genom mänskliga aktiviteter. Ett ekomuseum kan vara stort eller litet, men syftet är detsamma: att förstå bygdens utveckling, sprida kunskaper och få igång diskussioner om landskapet och framtiden. Tonvikten ligger på natur och kultur.

Syfte:

Genom ett helhetsperspektiv på området skapa förutsättningar för att natur och kulturvärden skyddas och utvecklas. Att skapa ett ekomuseum av hela Rönneå avrinningsområde inom Eslövs och Höörs kommuner. Ett ekomuseum där kommuner, föreningar, markägare och näringsliv i positiv anda samverkar för att ta tillvara, skydda och utveckla de kvaliteter som finns i form av natur, kultur, fritid och näringsliv.

Intressera övriga kommuner längs med Rönneå att utveckla liknande verksamhet inom sina områden för att i en framtid knyta ihop hela avrinningsområdet upp till utloppet i Skälderviken.

Organisation:

Organisationens namn är ” Ekomuseum – Rönneå dalgång.

Syftet är att skapa ett ekomuseum enligt ovanstående.

Medlemmar i samrådsorganisationen är ideella natur, kultur och hembygdsföreningar samt andra liknande organisationer. Enskilda personer är välkomna som stödmedlemmar.

Rönneå – möjligheternas å.

Rönneå har det näst största avrinningsområdet i Skåne. Totalt upptar området 1897 kvadratkilometer, varav Ringsjöarna med tillrinningsområde upptar ca 395 km². Sjöarealen inom hela avrinningsområdet utgör ca 3% eller 62km². Ringsjöarna utgör här den dominerade utan med 39 km². De största biflödena till Rönneå är Rösssjöholmsån, Bäljane å och Pinnån, nämnda i fallande storleksordning.

Stora förändringar av landskapet och landskapets utnyttjande har skett inom Rönneåns avrinningsområde under de senaste århundradena. Vad gäller vattendragen, sjöarna och myrarna har den mest dramatiska förändringen skett sedan 1800-talets mitt. Befolkningsutvecklingen under 1800-talet krävde att mer odlingsbar mark kunde tas i anspråk. Detta ledde bl a till att våta marker dikades ut och att vattenståndet i många sjöar sänktes. För Ringsjöarnas del var sänkningen 1.5 meter. Efter hand som det moderna jordbruket gjort sitt intåg har allt större arealer dikats och sedan täckdikats. Många mindre vattendrag har omförd till underjordiska kulvertar och många andra vattendrag har rättats ut. Även inom skogs- och myrmarksområdena har utdikningar skett, antingen för att förbättra tillväxtbetingelserna för skogen eller för att kunna utvinna torv.

Rönneåns avrinningsområde ligger i gränsen mellan den näringsfattiga urbergsbygden och de rikare kalkområdena som präglar de skånska slättområdena. Pga. en mycket varierad geomorfologi och skiftande geologiskt underlag är variationsrikedomen i naturmiljöer mycket stor i området. Här finns allt från sura och näringsfattiga skogsbäckar till mer eller mindre övergödda jordbruksdiken och meandrande slättåar.

Det djur- och växtliv som är knutet till vattenmiljöerna har varit föremål för ett stort antal inventeringar. Med detta är det dock inte sagt att kunskapen om livet i vattnen är fullständig utan fortfarande är delar av vattensystemet dåligt känt. När det gäller enskilda organismgrupper är kunskapen i många fall mycket liten.

Till vattensystemets mera välkända fauna hör de havsvandrande laxfiskarna, som går upp och leker i vattensystemet. I Skåne finns bara naturliga laxstammar i Rönne å och i det angränsande vattensystemet Stensån.

Av ryggradslösa djur bör flodpärlmusslan nämnas, som i ett biflöde till Rönneå har en av sina få kvarvarande lokaler i Skåne. Ytterligare en rad andra mer eller mindre sällsynta ryggradslösa djur tex. insekter, förekommer i vattensystemet men här är kunskapsunderlaget bristfälligt. Flera arter, såsom musslor, skalbaggar och nattsländor är uppsatt på den s k ” röda listan” över hotade arter. (Ekologgruppen 1995)

Natur- och kulturvärden i Rönneå med omgivningar

Vid Rönneåns början från Ringsjön finns vid Sjöholmen ett skogsparti söder om gamla stationen som är relativt orört. Området är inventerat enligt Börje Drakenberg och Anders Linde, Skogsbiologerna AB "Naturvärdesbedömning av skogsmark". Resultatet blev 27 poäng på en skala där 20 poäng betyder högt naturvärde, motsvarande nyckelbiotop. Det är nu klassats som nyckelbiotop av Skogsvårdsstyrelsen. Något västerut ligger Bjälköbacke med flera grova träd (jätteträd) av ek, bok och lind med ett flertal grova lågor (kullfallna träd).

Rönneå rinner sedan genom Rönneholms- och Ageröds mossar med ett rikt fågelliv. Här häckar grågås, trana, tidvis kungsfiskare och många andra, främst vadare. Det finns även många fornminnen med bl.a. bosättningar och fångstredskap från stenåldern. Ån är här rensad och rätad men borde återställas till sitt meandrande lopp.

Ån passerar sedan Rönneholms slott vilket är kulturhistoriskt intressant även om det gjorts stora förändringar på byggnaden. Biskop Absalon, Lund, har ägt området på 1200-talet och haft hästar på bete i "Stodt hage" (Värtingegården). Inom området mellan växthuset och ån samt fram till Höörsvägen finns ett 15-tal grova träd med en diameter överstigande 1 meter.

Vid Hasslebro börjar ett mycket fint kultur/naturområde med stor mångfald. Kommunens största ek med en omkrets på 6,30 meter växer här. Den är fridlyst. Mellan Gustavslund och ån finns ett fint skogsområde med evighetsmärkta träd

Väster om Gustavslund finns ett mycket värdefullt naturområde med björk- och ekhage, alkärr samt fälad med grova enar. Den har en typisk flora för ogödslad och orörd betesmark såsom starrgräs, slätterfibbla, nattviol och andra orkidéer. Området är i behov av gallring och röjning.

Från Hasslebro finns på ca en km av ån fem möllor med olika ålder och verkningsätt. Först Bromölla, som revs i början av 1900-talet. Sedan kommer Sågmöllan (öster om ån) som sågade bålar fram till 1917. Den är bland de sista i landet av den typen och är en verklig kulturskatt i stort behov av nytt halmtak och övrig upprustning. Mittemot ligger Bålamöllan med anor från minst 1600-talet. Även den i stort behov av underhåll. Nästa är Rönneåmölla med kända anor från tidigt 1200-tal och troligen 1100-talet. Biskop Absalon har ägt den. Driften lades ned 1996 men den är fullt intakt och körs bl.a. vid "Möllans dag". Sist i raden ligger Stockamöllan, där det varit mölla och såg veterligen sedan 1600-talet och med samma släkt som ägare under 300 år. Under slutet av 1800-talet utvecklades en trä- och mekanisk industri och numera är det en truckindustri. Där finns ett intressant industrimuseum som speglar utvecklingen.

Naturen häromkring och vidare nedströms bjuder på stor mångfald. Öster om ån, när man passerat Bålamöllan och Sågmöllan, kommer man till en rullstensås med ädellövskog. Den har inte rörts under känd tid och här finns många grova träd, levande och döda. Samt en stor biologisk mångfald. Det är en upplevelserik promenadstig om ca två km fram till bron och affären. Rullstensåsen är klassad som nyckelbiotop av Skogsvårdsstyrelsen.

Vidare längs ån finns Stenbocksstenen som påminner om platsen där Stenbocks arme vadade över Rönneå år 1710. Stenen är rest vid den höga brant som sträcker sig från bron vid Stockamöllan till bron vid Bögerup. I branterna finns en riklig örtflora med t.ex. ramslök orkidéer, myskmadra, tandört m.fl. samt en relativt orörd ädellövskog. Ädellövskogen är

inventerad enligt "Naturvärdesbedömning av skogsmark" till 25 poäng. Här finns också omväxlande möjligheter till promenadstigar från 2 till 10 km. Till naturupplevelsena får också räknas "Lilla Skäralid" vid Gunnaröds gård och ravinen i Kalebäcken samt ädellövskogen på Klockaregården, vilken ägs av Lunds stift, Egendomsnämnden.

Sedan följer en mer påverkad sträcka ner till Brostugan vid Södra Hultseröd där naturreservatet (Natura 2000 område) Billinge mölla tar vid. Möllan fanns här åtminstone vid 1700 talets mitt och utgör ett rikt natur- och kulturområde. Efter detta ligger ett område med liknande kvalitéer. Området betas och inga omedelbara hot finns.

Vidare längs åns meandrande lopp västra strand sluttar marken starkt. Här på en lång sträcka kring Billabäck växer en värdefull ädellövskog på sluttningen och längs ån och dess i stort sett opåverkade mader. Här finns även torräng med bl.a. sommarkynne och i en grusbrant en stor koloni med backsvalor. I sluttningarna vid båda sidor finns flera jätteträd och vid Dalen ett nyckelbiotopområde.

Väster om vägen mot Billinge skog finns Fångeröds mosse. Den är Eslövs enda relativt opåverkade mosse, av en typ som förekommer i norra Skåne, med ängsull, begynnande björkinvandring och gungfly. Vid mossens sydvästsida reser sig en ekklädd ås av basalt.

Från Dalen förbi Ådala fram till kommungränsen är det också ganska opåverkat med stora naturvärden samt ett av de få områden i kommunen som kan betecknas som tyst område utan störande ljud från trafik och industri. Klippans kommun tar här vid och i närheten av ån finns Eneskogen, Natthall, Djupadal, Forestad och bäck med bl.a. flodpärlmusslor.

Ur geologisk synpunkt är Rönneådalen vid Stockamöllan särskilt intressant. För ca 400 millioner år sedan skedde en kraftig sättning i jordskorpan så att området i sydväst sjönk hundratals meter. Det var vad som kallas Ringsjöförkastningen. Den sträcker sig upp mot Helsingborgshållet och ner mot Andrarum. Området som sjönk täcktes av havet och leriga avlagringar bildades. Egentligen är det denna linje som utgör gräns mellan skandinaviska urbergsmassivet (Fennoskandia) och mellaneuropeiska sedimentträget och på så sätt bildar gräns mellan Europa och Norden. Senare har det förekommit sättningar i jordskorpan så att även området i norr varit överlagrat av sediment. På så sätt har bl.a. kaolinet varit överlagrat så att det inte kunnat sköljas bort vid senare omvälvningar i jordens historia.

Gösta Nilsson

Geologin kring Rönne å

Lena Adrielsson

Ett vattendrag i geologiskt gränsland

Landskapet i Mellanskåne har en särpräglad karaktär. Över ett kort avstånd förflyttar man sig från den skånska lerslätterns helåkersbygd in i ett stenigt småkuperat landskap, som mera liknar småländskt skogsbygd. Den markerade landskapsförändringen styrs av viktiga geologiska gränser. Genom detta geologiska gränsland rinner Rönneå.

Bergartsgränsen

Diagonalt över Skåne från nordväst mot sydöst går en gräns mellan ung sedimentär berggrund, som sträcker sig söderut ner genom Europa, och gammalt urberg, som fortsätter norrut i Skandinavien ända upp till Kolahalvön. Söder om gränsen liknar Skåne Danmark och övriga kontinenten. Här finns Skånes fossilförande sedimentbergarter, med åldrar som varierar från 570 miljoner år till ca 60 miljoner år. Norr om gränsen ser berggrunden i stort sett ut som i resten av Sverige, med gammalt urberg, mest gnejser och graniter. Längs Rönneå passerar man den viktiga berggrundsgränsen nedströms Billinge vid N. Hultseröd. Norrut finns huvudsakligen urberg med rödgrå finkorniga gnejser. De skånska gnejserna är ca 1 700 miljoner år gamla. Kring Billinge och söderut, i åns sydvästra dräneringsområde, består berggrunden av silurisk lerskiffer. Skiffern är ljus gråfärgad, ofta med små glänsande glimmerfjäll. Sedimentbergarten är ganska fossilfattig, men vissa lager innehåller graptoliter och ibland också ortoceratiter och musslor som visar hur djurlivet såg ut i Silurhavet för drygt 400 miljoner år sedan.

Den strukturgeologiska gränsen

Bergartsgränsen följer den norra gräns av en strukturgeologisk zon, Tornquistzonen, som sträcker sig från sydligaste Norge ner till Svarta havet. Zonen går snett över Skåne som ett brett nordväst-sydostligt bälte med starkt söndersprucken berggrund. Under flera perioder i jordens historia har här skett omfattande rörelser och förkastningar i jordskorpan. I Tornquistzonen hittar vi de skånska urbergshorstarna, upphöjda berggrundsribbor, om omges av sänkingsområden, där sedimentär berggrund skyddats från årmiljoners erosion. Zonen nordöstra begränsning kan följas i Kullen-Ringsjö-Andrarum-förkastningen. Rönneådalens första sträckning från V. Ringsjön till N. Hultseröd, nordost om Billinge, löper parallellt med den viktiga förkastningsgränsen.

Morängränsen

Rönneåns första sträckning följer en gräns mellan en lerig, relativt blockfattig morän i sydväst och en sandig, blockhaltig morän i nordost. Morän är en jordart, som bildats av inlandsisen genom upparbetning av söndersprucket och vittrat berg. Moränjordar täcker berggrunden i stora delen av Rönneåns dräneringsområde och bildar jordmån för vegetationen. Moränernas varierande sammansättning styr växtligheten och bestämmer också markens odlingsegenskaper. Den siluriska skifferberggrunden i området mellan Rönneå och Eslöv har gett upphov till en lerhaltig och blockfattig morän, som ger ett varierat landskap med åkrar, ängar och lövskogsdungar. Nordost om skifferberggrunden finns gnejser, gnejsgraniter och lokala områden med Höörsandsten, som gett en sandig och blockig morän. Den sandiga moränen ger en näringsfattigare jordmån, som huvudsakligen är bevuxen med bokskog och gran.

En dramatisk historia med våldsamma klimatförändringar, jordbävningar och vulkanutbrott

Mellanskånes geologi, och geologin kring Rönneådalens, är särpräglad på många sätt. Under jordens mångmiljonåriga historia har de stora kontinentplattorna förflyttats över klotet. Skåne ligger på den sydvästra kanten av Baltiska plattan, och rörelser i plattkanten har under olika tider orsakat kraftiga jordbävningar och vulkanutbrott. Skåne har också genom kontinentplattornas förflyttning passerat många klimatområden, från tropisk värme till istidskyla. Längs Rönneåns dalgång kan man följa spåren efter Skånes dramatiska historia.

Kaolinvittringen

På många ställen kring Rönneåns dalgång hittar man under täckande jordlager ett kaolinvittrat berg. Kaolin är en vittringsprodukt, som bildas genom kemisk vittring i varmt, fuktigt klimat.

För 210 miljoner år sedan låg Skåne på norra vändkretsens breddgrad. Klimatet motsvarade det ökenklimat vi nu finner i norra Afrika och på Arabiska halvön. Undre yngsta delen av triasperioden, för drygt 200 miljoner år sedan, ändrades klimatet och blev allt fuktigare. Det varma, fuktiga klimatet medförde att berggrunden utsattes för kraftig kemisk vittring. Glimmer och fältspatmineraler, som är viktiga beståndsdelar i urberget, omvandlades till kaolinlera. Kvartsmineral, som också fanns i berggrunden, var däremot mer motståndskraftig och blev kvar som större kvartskorn. En del av det söndervittrade urberget spolades bort av regnvatten och fördes vidare ut i vattendragen. Kvartskornen och en del av kaolinet kom att avlagras som sand och sandig lera i flodbäddar. Sanden har med tiden omvandlats till sandstenar (t. ex. Höörsandsten). Det mesta av den uppslammade kaolinleran hamnade i flodernas deltaområden och ute i dåtidens havsbassänger.

Kaolinomvandlingen pågick under flera miljoner år och vittringen trängde på många ställen långt ner i berget. Olika bergarter hade olika motståndskraft mot vittringen och nedbrytningen blev därför inte jämnt fördelad över landytan. Mindre sönderspruckna och mera resistent bergartspartier kom att bilda uppstickande kullar i vittringslandskapet. Delar av det kulliga vittringslandskapet kom att täckas av sedimentlager, som skyddade de djupvittrade ytorna. I Mellanskåne är dessa sediment till största delen sedan länge borteroderade, men fläckvis finns rester av den djupvittrade berggrunden och de kaolinhaltiga sedimenten kvar.

Både öster och väster om Rönneåns dalgång finns Höörsandstenen kvar som ett oregelbundet täcke ovanpå det vittrade urberget. På västra sidan är sandstenen mycket tunn eller saknas helt. På östra sidan är sandstenslagret tjockare, med en största mäktighet på 24 m, och har också en mera sammanhängande utbredning. I trakten av Enetorp, strax norr om kommungränsen, finns en rad gamla stenbrott där sandstenen brutits, dels för byggnadsändamål, dels för kvarnstenstillverkning. Höörsandsten finns i flera av Skånes medeltida kyrkor, bl.a. domkyrkan i Lund och brytningen är känd ända sedan 1000-talet.

Jordbävningar och vulkaner

Under permo-karbonisk tid för ca 290 miljoner år sedan drabbades Skåne av kraftiga jordbävningar, som ledde till bildningen av Tornquistzonen. Spänningar i jordskorpan gjorde att berggrunden sprack sönder och magma från jordens inre trängde upp genom de djupa sprickorna och stelnade till diabaser. Diabasgångarna är smala, sällan mer än 50 m, men kan ofta följas flera km i NV -SO-lig riktning. Diabaserna vittrar mycket lätt, men mindre blottningar av diabas kan man hitta i Rönneådalens norr och söder om Dalen.

En lika dramatisk tid inträffade under juraperioden för ca 200 miljoner år sedan. Samtidigt som dinosaurier vandrade på de skånska kustslätterna och det varma, fuktiga klimatet resulterade i kaolinvittring av urberget, pågick en intensiv vulkanisk aktivitet i

Mellanskåne. Över hundra vulkanförekomster är kända från området norr om Ringsjöarna. Av vulkanerna återstår kullar av basalt, s.k. basaltkupper. Basalt är vulkanisk lava, som stelnat till en svartgrå bergart. Vid avsvälningen sprack lavan upp i 5- eller 6-kantiga pelare. Pelarbasalterna i Mellanskåne är unika företeelser i den svenska berggrunden.

En av de största vulkanruinerna är Jällabjär, vid kommungränsen nordost om Röstånga. Berget sticker upp nästa 60 m över den omgivande moränmarken och utgör ett magnifikt inslag i landskapsbilden. Kring den uppstickande basaltkuppen har inlandsisen pålagrat morän till en långsträckt drumlinform med nordostlig längdriktning. Äskekull, och även höjdräckningen väster om Dalen har liknande uppbyggnad med en basaltkärna med strömlinjeformad pålagring av morän.

Basalten i Ringsjöbygdens basaltkupper är huvudsakligen bildad nere i vulkanrören (eruptionskanalerna). Utanför vulkanerna sprems vulkanaska, som nu bildar s.k. tuffavlagringar. Knappast något finns kvar av dessa lättvittrade och lätteroderade avlagringar. Den mest kända tuffavlagringen i Skåne finns i Rönneåns sydvästra dalsida vid Djupadalsmölla. Avlagringen, som ligger ovanpå kaolinvittrat urberg, bildades nedanför en vulkanslutning. Tuffen innehåller, förutom aska, stenar och block av basalt och urberg och rester av forntida växter.

Från tropiskt klimat till istidsklimat

Mellan juraperiodens vulkanism och istidernas moränavlagringar har nästan 200 miljoner år förflutit. Kring Rönneå finns inga egentliga spår från denna långa period, då stora delar av Skåne täcktes av varmt grundhav med ett rikt djurliv och korallrev utefter kusterna. På Kristianstadslätten och i Sydvästskåne och Vombsänkan finns däremot tjocka avlagringar. Under denna tid aktiverades berggrundsförkastningarna i Tornquistzonen på nytt och de skånska horstarna fick sin nuvarande utformning. Under lång tid utgjorde Mellanskåne landområde och vattendragen eroderade landytan och transporterade erosionsprodukter ut i det omgivande havet. Kanske utformades delar av Rönneåns dalgång under denna tid.

Först under istiden fick landskapet en radikalt ny utformning. Inlandsisens erosion och omlagring av den vittrade berggrunden resulterade i en helt ny typ av geologiska avlagringar. Morän, som är Sveriges vanligaste jordart, uppträdde *för* första gången i Skåne historia. Moränlandskapet kring Rönneå kan hänföras till den senaste istidens slutskede för 15 000 – 20 000 år sedan och har till stor del utformats i botten av inlandsisen. Förutom den långsträckta påbyggnaden av morän på Jällabjär och Äskekull, finns ytterligare en fin morändrumlin på östra sidan av dalgången, norr om Skoghem. Drumlinernas nordostliga sträckning visar vilken rörelseriktning inlandsisen hade då kullarna bildades.

Vid inlandsisens avsmältning följde smältvattnet sprickor och tunnlar i isen där smältvattensgrus avlagrades. När isen runt kanalerna smält bort blev grusavlagringen kvar som uppstickande, långsträckta rullstensåsar. Utefter Kalebäcken finns exempel på en liten, men ovanligt väl utformade getryggsås. Söder om Stockamöllan, på åns östra sida finns ytterligare ett fint exempel på en rullstensås, som egentligen är början på Munkarpsåsen, som längre österut blir betydligt bredare och uppdelad i flera åskullar och ryggar.

Litteratur och kartor:

Berggrundskarta SGU ser Af 180: Helsingborg SO. Wikman, H., Bergström, J. och Sivhed, U: 1993

Jordartskarta SGU ser Ae 51: Helsingborg SO. Ringberg, B.: 1984 Sveriges Nationalatlas: Atlas över Skåne. 1999

Beskrivning av geologin i Rönneåns dalgång från V. Ringsjön till kommungränsen (och lite till)

Rönneåns första sträckning går mellan Ageröds och Rönneholms mossar. Torvmossarna var tidigare välvda högmossar, men har genom torvbrytning och dikning förlorat en del av sin naturliga form och karaktär. Båda mossarna har sedan istiden genomgått en utveckling från ett tidigt sjöstadium, som genom igenväxning övergått till lövkärr och slutligen till mosse. De forna sjöbassängerna visar två skilda typer av igenväxning. Mot Rönneholmsbassängen dränerades kalkrikt vatten från den leriga skiffermoränen söder om sjön. Detta gynnade bildning av kalkgyttja på fornsjöns botten. I Agerödsbassängen, som fick sitt vatten från sandiga urbergsmoräner norr om sjön, bildades i stället alggyttja. Lagerföljderna i båda mossarna är väl dokumenterade t. ex. med pollenanalytiska underökningar, som visar områdets vegetations- och klimatutveckling från inlandsisens avsmältning och fram till nutid. Man har bl.a. hittat rikligt med sjönötter (*Trapa natans*), från den tid då klimatet var något varmare än nutidens.

I kärrområdet mellan Rönneholms och Ageröds mossar och vidare i den flacka moränterrängen ner mot Hasslebro rinner Rönneå i en delvis uträtad och fördjupad fåra. Den ursprungliga, naturliga sträckningen hade möjligen ett något kurvigare förlopp, men den skånska rekognosceringskartan från början av 1800-talet (1812, 1815-1820) visar inte några tecken på tydlig meandring.

Vid Stockamöllan ändrar dalgången karaktär och blir kraftigt markerad med branta dalsidor. Nere i dalen slingrar sig ån fram över en plan dalbotten med metertjocka svämsediment, som avlagrats i samband med upprepade översvämningar. I kanten av dalbotten finns på flera ställen små översilningskärr, som bildats av framläckande grundvatten.

Den djupa dalgången söder om Stockamöllan är huvudsakligen nedskuren i lösa jordlager och dalsidornas morän sluttningar ger bra jordmån för ädellövskogen. Där Kolebäcken rinner ut i dalen och i dalsträckan öster om Billinge finns mindre blottningar av silurisk skifferberggrund.

Trots att berggrundsblottningarna längs dalgången är relativt få och dalsidorna nästan helt är moränklädda, tycks ådalens sträckning följa och styras av strukturer i berggrunden. Nedströms Stockamöllan följer dalen en NV -lig sprickzon, som löper 300-400 m väster om den stora Ringsjöförkastningen. Vid Norra Hultseröd ändrar ådalen riktning och följer i stället en NNO-lig sprickzon. Ån tvärrät över Ringsjöförkastningen och lämnar samtidigt den siluriska skifferberggrunden och kommer in i urbergsområdets gnejser. I sluttningen på dalens östra sida märks detta bl.a. genom en tydligt ökad blockhalt.

Några mindre berggrundsblottningar av diabas och basalt hittar man på västra dalsidan norr och söder om Dalen, men först norr om kommungränsen, kring Djupadalsmölla, är berggrunden något bättre exponerad. Här finns spår efter vulkanisk aska, tuff, som avlagrades för ca 200 miljoner år sedan under en dramatisk tid i Skånes geologiska historia.

Strax norr om kommungränsen finns också förekomster av kaolin nere i dalgången. Vittringsjorden kaolinlera förekommer allmänt i området, men är huvudsakligen dold under mer eller mindre tjocka moränlager.

Sjösänkningen 1880 –83

Vi står på historisk mark. Rönneholms slott har gamla anor och byggdes en gång i tiden på en holme i Rönneå. Ån delade sig i två grenar en bit uppströms och omslöt holmen för att åter förena sig omedelbart nedströms.

Men 1880 –83 sänktes vattenytan i Ringsjön med 1,6 m. Detta skedde genom ett, för sin tid, gigantiskt projekt som bestod av rivning av en kvarndamm vid "Bromölla", (Första möllan efter Hasslebro) samt en kanalisering, upprensning och sänkning av Rönneå från Bålamöllan till Ringsjön.

Ån rätades på många ställen framförallt på första delen från Ringsjön, men även här på båda sidor om Rönneholm. Ån rensades till en bottenbredd av 24 m och med en bottenlutning av 0,1:1000 vilket betyder 0,6 m på hela sträckan.

Arbetet utfördes för handkraft och ca 300 personer var sysselsatta med projektet under denna tid. Effekten blev att Ringsjöns medelvattenyta sänktes med 1,6 m från 55,6 m ö h till 54,0 m ö h. Ringsjöns yta minskade med 310 ha (7,5%) till ca 3900 ha. Dessutom sänktes vattennivån i omgivande marker och ca 2000 ha torrlades och kunde brukas som åker eller äng, ungefär hälften av vardera slag.

Sjösänkningen genomfördes 1880-83 men lagligförklarades först 1892 och kallas därför 1892 års sänkingsföretag. Handlingarna finns på lantmäteriet i Malmö.

För naturmiljön var det givetvis negativt på många sätt. Från att ha varit en slingrande å med vattenytan i nivå med omgivande marker, blev det nu en uträtad, nergrävd bred kanal med rensmassorna som vallar längs med åkanterna. Detta syns tydligt nedströms slottet. Åt andra hållet kan man fortfarande se den gamla fåran som en krokig, igenvuxen ravin.

Varför genomfördes då detta jättestorprojekt?

För att förstå det måste man känna till förhållanden som rådde då. Sverige var inte självförsörjande med livsmedel till en, trots massutflyttning, växande befolkning. Därför uppmanade staten till torrläggning och nyodling för att öka den odlingsbara arealen och skördarna. Ekonomiska bidrag från myndigheterna underlättade genomförandet. Vi behövde och fick mer odlingsbar mark.

Rönneholm ägdes vid denna tidsperiod av en ung, driftig Samuel Coyet. Han hade givetvis ett stort intresse av att sänka vattennivån av åtminstone två skäl: att få mer odlingsbar mark och att få möjlighet att effektivisera torvbrytningen på mossen.

Vilket av skälen som vägde tyngst är svårt att uttala sig om, men helt klart fick torvbrytningen ett uppsving genom sjösänkningen. Den hade sin blomstringstid under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Då antalet sysselsatta med torvhanteringen kunde uppgå till 600 personer.

När det gäller bruksbar mark var det inte bara Rönneholm med sina arrendegårdar, Fair Hill, Blegelt osv. som fick betydande tillskott av användbar mark. Övriga var, Ageröd (R. Fock). Bosjökloster (L. Beckfriis). Fulltofta (Nils Trolle) samt några lantbrukare på Häggenäs.

Det är inte så enkelt att hitta några tillförlitliga uppgifter om omfattning och betydelsen av de nya markerna. På Hushållningssällskapet i Borgeby finns en skrift av Arvid Zackrisson med titeln "Nyodling, torrläggning och bevattning i Skåne 1800 – 1914". Här finns många sjösänkingsföretag beskrivna t ex "Näsbyholmssjön, men inte ett ord om sänkningen av Ringsjön. Varför? Och varför blev inte företaget lagligförklarat förrän 10 år efter det var slutfört? Drev Coyet företaget mer eller mindre på eget bevåg? Hur som helst kom han på obestånd och brodern Gustav övertog Rönneholm 1893.

En annan källa som också finns i Borgeby är Lantbruksakademiens "**Handlingar och tidskrifter**" som finns inbundna årgångsvis. Ett kapitel är "**Lantbruksingenjörernas årsrapport**". I 1883 års utgåva står det att läsa " Vid Bosjökloster uppgjordes plan till afdikning af 200 ha vattenskadad mark, vilken, till största delen betående af dyjord, bereds till odling genom sänkning af Ringsjön

I 1888 årsbok sid 12 "Rönneholm – Ageröd. Förslag till afdikning och odling af sidländer, vilka genom Ringsjöns sänkning blifet odlingsbara. Lån från "Odlingsfonden" beviljades.

Kostnad

Enligt förrättningsprotokollet uppgick totala kostnaderna till 225 449 kr som fördelades på de olika jordägarna i förhållande till den (båtnad) markvärdesförbättring de fått. Coyet. Rönneholm fick betala 81 889 kr

Den totala markvärdesförbättringen beräknades till 624 797 kr

Spår av den gamla fåran

Uppströms från slottet finns en torrlagd slinga som troligen är den gamla fåran, men slingan framför slottet går ej att spåra. Nedströms ser man en djup kanal med höga vallar, men inte den gamla fåran.

Vad har hänt under 1900-talet

Deldom 1966-10-18

För att sydvatten skulle få tillgång till dricksvatten och Klippans finpappersbruk skulle tillförsäkras behövlig vattenmängd anlades en regleringsdamm vid Sjöholmen. Regleringen av sjön får ske endast så att vattenståndet inte bör underskrida +52,98 m ö h vid utloppet i Rönneå och ej överskrida +54,20 m m h. Enligt tillståndet skulle dessutom Rönneå rensas till något större djup men endast till 3,5 m bredd mot tidigare 24 m. Detta gäller stäckan från reglerdammen till ungefär 700 m uppströms vägbron vid Rönneholms slott.

Sydsvatten och Klippans finpappersbruk ålades att för framtiden underhålla och rensa ån på aktuell sträcka. Senaste rensningen utfördes 1995-96

Omprovning av gällande vattendom diskuteras i Eslöv och Höör.

Malte Jönsson 041027

TORVBRYTNING PÅ RÖNNEHOLMS OCH AGERÖDS MOSSAR.

Rönneholms mosse hörde till Rönneholms gods. Den begränsades i norr och öster av Rönne å.

Den var en stor våt ödemark, svår att beträda, men – skriver Samuel Coyet i Mosskulturföreningens tidskrift 1888 – ”Sedan långliga tider är mossen här begagnad till bränntorfstag och ända till för några få år sedan upptogs bränntorfvn endast som skärtorf”.

Torven togs upp för hand med speciella spadar med långa smala blad. Torven skars ut i bitar, stora som tegelsten, varefter de på bårar bars ut på fritt fält för att torka.

Samtidigt med Ringsjöns sänkning dikades mossen ut och växtligheten ökade efterhand.

Ägaren till Rönneholm, friherre Samuel Coyet, var intresserad av att utnyttja den uppkomna mossen kommersiellt. Han började i liten skala men hade stora planer. Så här skriver han: ”Skärforfvn brukar jag endast till eldning af tegelbruket, mina fasta ångmaskiner och till statfolket Den torf, jag behover till eldning af mina rum och köket samt till lokomobilerna, tillverkar jag numera medelst maskin dagen med ångkraft. Så tillredd torf blifver af utmärkt beskaffenhet samt så hård, att den låter hyfla och svarfva sig samt mottager polityr. Kunde jag endast få den fullt tät i massan, skulle deraf de finaste arbeten kunna göras, men ännu har jag ej lyckats uttänka något sätt därför, ehuru jag vet, att sådant låter sig göra, hvilket ock å mosskulturföreningens utställningar visats i de af torfdy arbetade artiklar, såsom cigarrkoppar, skjortknappar etc.”

Av Rönneholms mosse utgjorde 466 tunnland vitmossa till ett djup av cirka 1/2 meter ovanpå ett lager av mossjord lämplig till framställning av bränntorf. Mossens största djup bedömdes till cirka 9 meter.

Efter att ha gjort en studieresa till Tyskland blev Samuel Coyet övertygad om torvströets stora betydelse framför annat strö och började planera för anläggandet av en fabrik ...”för tillgodogörandet af mina 463 tunnland vitmossa”

1884 anlades vid Sjöholmen den första anläggningen i Sverige för framställning av torvströ. Maskiner inköptes från Holland. Vid Sjöholmens hållplats byggdes en torvlada som skydd för väder och vind av torvströbalarna. En s.k torkria byggdes och där man från en ångcentral torkade torven. Från torvströfabriken anlades en linbana för transport av torvströbalarna fram till järnväghållplatsen.

Försök gjordes också att på pråmar som drogs av ångbåt transportera torvströ till Osbyholm och Hörbytrakten.

Försöken utföll inte väl. Maskinerna från Holland visade sig inte vara lämpliga för den svenska mossen. Kostnaderna för att torka torven i torkria blev för höga och denna byggnad revs efter några år. Linbanan fungerade ej heller såsom var tänkt. Istället anlades en spårväg till lastkajen vid Stehags station. Torven forslades dit på vagnar som drogs av hästar. Torven lastades sedan över på järnvägsvagnar för vidare befordran söderut. Danmark var vid denna tid en stor importör av torvströ.

Kostnaderna för projektet blev för höga och för att klara finanserna tvingades Samuel Coyet att sälja Rönneholms gods.

En sammanslutning av industriidkare och storbönder bildade en förening med namnet Skånska Andelsbränntorvföreningen.

Föreningen köpte Rönneholms mosse, döpte om den till Sjöholmens mosse, och började projektera för framställning av brännorv.

I samband med första världskriget blev kravet på inhemsk försörjning av bränsle stor.

Importen av kol, koks och olja hade stoppats.

Man anställde en förvaltare tillika chef för driften. Elektrisk kraft drogs in till Sjöholmen. Vid stationen byggdes en lastbrygga i anslutning till den torvlada som fanns där sedan tidigare. Här tippades brännorven ner på järnvägsvagnar från speciella tippvagnar. För transport av torven från mossen, byggdes en elektrisk spårväg.

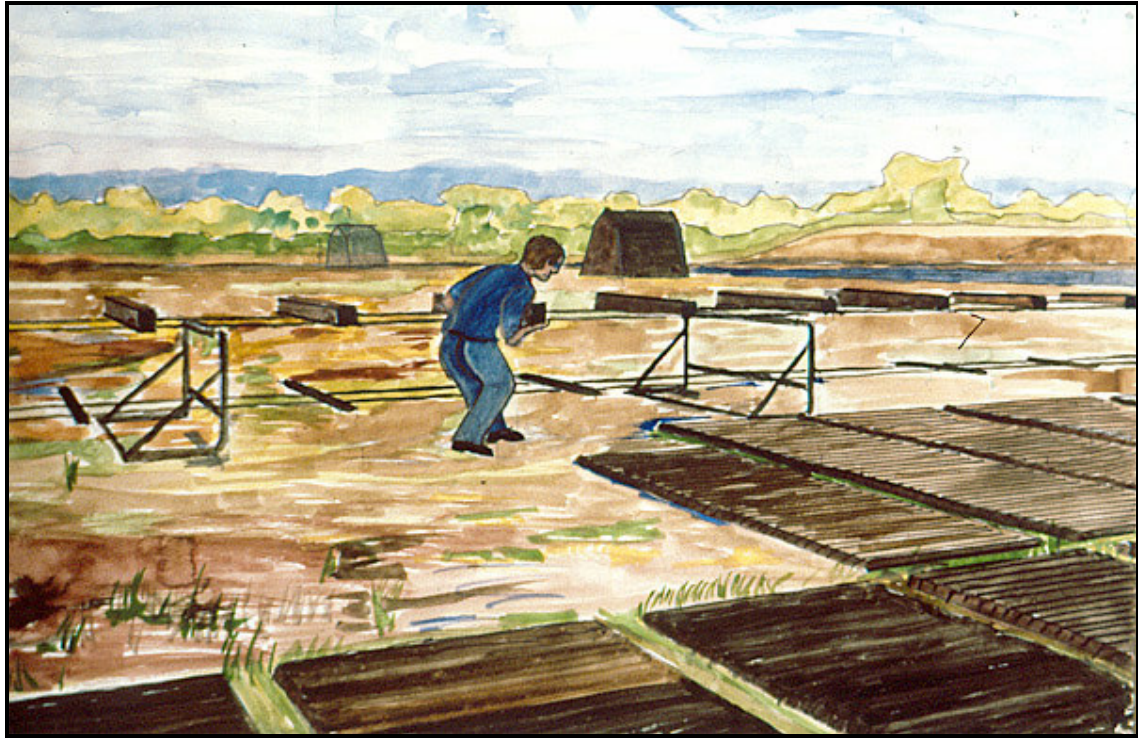
Denna utnyttjades även för transport av brännorv från Ageröds mosse, belägen på andra sidan av Rönneå. Brytning pågick här på samma sätt som vid Sjöholmen. För transport av torven var en träbro byggd över ån.

Strax intill last bryggan vid Sjöholmen byggdes en fabrik med hög skorsten. Här experimenterades med framställning av torvbriketter. Industriell framställning blev det emellertid inte. För framställningen fordrades högt tryck, vilket maskinerna ej klarade av. Projektet övergavs och fabriken blev så småningom riven.

Produktionen av torv var som störst 1914 – 1918. På Sjöholmens mosse var ett tiotal maskiner igång och sysselsatte cirka 200 man. Uppgift om produktionens storlek har ej gått att få.

Torven grävdes fram för hand ner till cirka fyra meters djup. Vattenytan låg bortåt två meter under markytan. För att minska vattennivån användes särskilda pumpar. Torven grävdes fram i särskilda bänkar om tre gånger tre meter. Som skydd för vattnet fanns mellan varje bänk en vall om en halv meter. Torvmassan bearbetades i en kvarn, forslades via en linbana ut på fältet där den lades ut i sk plattor för att torka och efter diverse arbetsmoment lastas och köras till stationen.

Efter första världskrigets slut minskade produktionen kraftigt för att nästan helt avstanna under 1930-talet.

Andra världskriget medförde på nytt en stor efterfrågan på brännrorv.

Förutom Ageröd och Sjöholmen hade under 1930-talet tillkommit Rönneholms mosse – delvis en avknoppning av Sjöholmens mosse och bildat av ett privat konsortium med bl.a Körner och Granlund från Eslöv och Hansson i Hurva.

Arbetet bedrevs på samma sätt som i Sjöholmen och Ageröd med som mest fyra maskiner. Efterhand med endast en maskin.

I slutet av produktionsperioden framställdes bränn торven med en specilatillverkad traktor med elevatorsåg. Elva man per maskin ersattes med endast en.

Framställningen av bränn торv upphörde under 1950-talet på samtliga tre mossar. På Rönneholms mosse först i slutet av årtiondet.

Mossarna har därefter gått olika öden tillmötes. Ageröds mosse som idag ägs av AB Tetra Pak blev under 1950-talet föremål för omfattande utgrävningar med avseende på tidig stenåldersbosättning.

På Sjöholmens mosse som nu åter benämns Rönneholms mosse och som idag ägs av AB Weibulls, produceras torvmull. På vissa delar av mossen är torvlagret slut medan det på andra delar fortfarande finns betydande mängd.

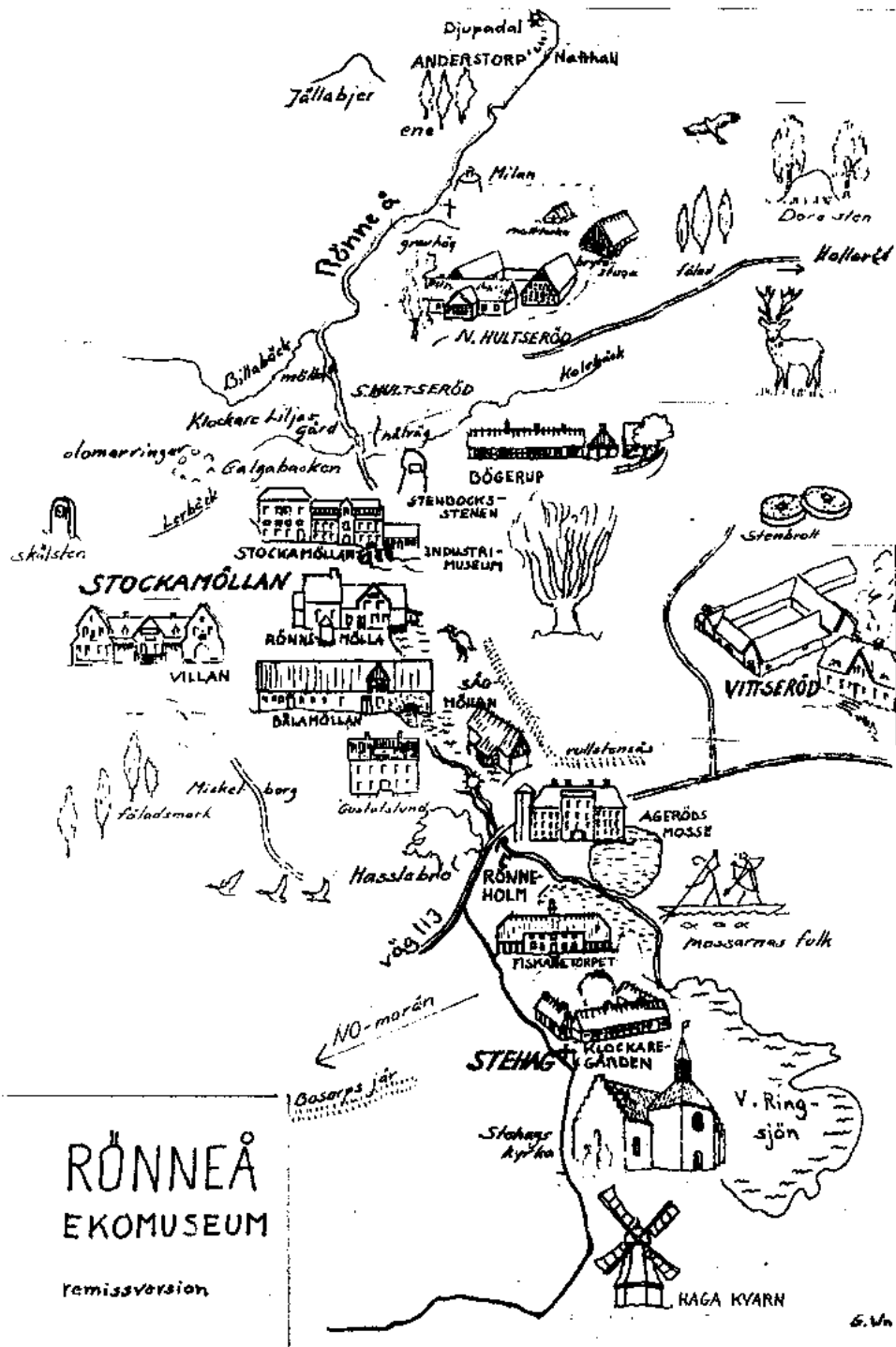
Dåvarande Bosarps kommun köpte det stycke av dåvarande Rönneholms mosse 1966 att användas som soptipp. Efter kommunsammanslagning köpte Eslövs kommun resterande del av mossen.

Delar av den användes idag som deponi för avfallshantering. Torvgravarna har med årens lopp brutits ner och bildar en stor vattenspegel med rikt fågelliv. I övrigt är området, i likhet med vad som är fallet på Ageröd, i huvudsak igenvuxet med björksly.

Källor: Svensk Mosskulturförenings tidskrift 1888.
Georg Jönsson: Från torvtäkt till soptipp 1989

Hans Månsson 070903

RÖNNEÅ EKOMUSEUM

remissversion

Haga kvarn

Denna ståtliga mölla av holländartyp i fyra våningar uppfördes ursprungligen 1892 av Carl Fredrik Barnekov. Den övertogs 1902 av Kristoffer Karlsson. År 1912 ödelades an-läggningen av en brand men återuppfördes redan samma år. Uppe på en backe reser sig möllan med det vackra vindfånget över en gediget gjutmurad gråstensgrund. Med hjälp av en vindrosett gjordes hättan självvridande och med vindluckor var vingarna själv-seglande. Maskineriet hade fyra par stenar, sikt, triör, betningsmaskin och sädeskross. År 1938 övertogs rörelsen av sonen Erik Karlsson och två år senare fanns även råoljemotor på 25 hkr samt elmotor på 20 hkr. Som väderkvarn drevs möllan till 1955 och driften upphörde helt 1966. Till fastigheten hörde ett lantbruk på 16 tnd. I början av 1970-talet skänktes möllan av Eriks dotter, Kerstin Andersson, till Eslövs kommun, som 1975 försåg den med nya vingar. En stiftelse bildades av kommunen och Onsjö Härads hembygdsförening. På senare år har Stiftelsen Haga kvarn med många frivilliga arbetstim-mar sört för en pietetsfull iståndsättning av detta byggnadsverk, som utgör en tilltalande, historisk apostrof i det öppna landskapet söder om Stehags kyrkby.

Stehags kyrka

har anor från 1100-talet. Den har ett rektangulärt långhus, vilket via triumfbågen öppnar sig mot ett lägre och smalare kor i öster. Detta har tidigare avslutats med en halvrund absid. Vid golvundersökning har därtill rester påträffats från ett smalt västtorn. Den vackra sydportalen i röd sandsten tillhör också den ursprungliga, romanska anläggningen. Vapenhuset i tegel torde ha tillkommit redan på 1300-talet. Efter en eldsvåda omkring år 1500 har däremot kyrkans absid blivit ersatt med ett fyrkantigt gravkor, och åt väster har långhuset möjligen redan nu fått en jämbred förlängning. Ett gravkor för släkten Coyet tillbyggdes åt norr 1803 och en s.k. nykyrka uppfördes åt samma håll 1853. På 1840-talet överfördes klockorna från en ålderstigen klockstapel till en tornliknande påbyggnad av vapenhuset. Spåren av den gamla trappgaveln kan ännu skimras i den vitputsade fasaden.

Dopfunten har slät cuppa, attisk bas och hörnblad. Dess grundform erinrar om funtar, signerade av den skånske stensemästaren Mårten. Vid en golvundersökning påträffades spår efter dess ursprungliga fundament i mittgången. Via ett uttömningshål i skålens mitt kunde viggvattnet tömmas ut och via korsformiga kanaler helga även kyrkans grundvalar och begravingar.

Vida berömd är kyrkan för sina romanska kalkmålningar. Uppe i triumfbågen tronar sålunda vår danske kung Knud Valdemarsen (1182-1202) med bygelkrona och spira. Därövan anas ännu texten KANUTR(ex), dvs. Knut konung. På motsatta sidan av bågen finner man en biskopsgestalt, tolkad som den samtida ärkebiskopen Absalon. De båda herrarna hade sina höga förebilder i respektive Knut den helige och Sankt Dionysios. Den senares martyrskap framställs i en numera fragmentarisk bildsvit på korväggarna. Han avbildas även på det bevarade sockensigillet och har därmed varit kyrkans skyddshelgon. Till vänster om triumfbågen ser man en tronande Maria med Jesusbarnet. Vid deras sida står en barbant mansgestalt och håller ett språkband. Det är numera oläsligt, men på en motsvarande bild i Le Puy står det: "Johannes ait: Ecce Agnus Dei" (=Johannes

profeterade: Se Guds Lamm!). Bilden till höger om triumfbågen är otydlig men vissa

drag tyder på att motivet är Abrahams offer.

I kyrkan förvaras en gravhäll. Dess inskrift omtalar att detta är Jacobs grav, rest av dennes son, alt.dotter. Då denne herre jordats inne i kyrkan har man förmodat att det rör sig om helgedomens fundator och grundläggare. Möjligen har det rört sig om en medlem av Absalons mäktiga hvideätt, vilken särskilt efter en uppgörelse 1182 fick ett betydande inflytande i Skåne.

På altarbordets framsida sitter ett skulpturalt antemensale. Mittgestalten har överskriften: "St. Dionysius, hujus ecclesiae patronus" (St D, denna kyrkas skyddspatron). Han flankeras av Petrus, apostlafursten, och Paulus, hedningarnas lärare. Förmodligen har de ursprungligen tillhört ett altarskåp, tillkommet efter branden omkr 1500. Denna bildsvit bör sålunda vara ett drygt sekel äldre än det magnifika renässansaltaret, som enligt en inskrift tillkom 1607.

I vapenhuset står en magnifik gravhäll över grundaren av Rönneholm, det danska riksrådet Mads Stensen Laxmand och dennes gemål, Pernille Störle. Deras vapensköldar i färg återfinnes på herrskapsbänkarna inne i kyrkan. Den vita svanen var släkten Lax-mands kännemärke. Medlemmar av ätten vilar i den ovannämnda kryptan under kortillbyggnaden.

Klockaregården

Vid sockenprästens sida fanns sedan gammalt i de flesta socknar en klockare, med uppgift att biträda vid gudstjänsten, särskilt med sången, att sköta ringningarna, ha tillsyn över kyrkan och överhuvud gå prästen tillhanda. Efter reformationen skulle de också undervisa "det unge bondefolk" i katekesen en gång i veckan. Klockaregården i Stehag är omnämnd i Landeboken 1569. Den är numera en av de bäst bevarade i Skåne från gammal tid, med vita korsvirkeslängor och stråtak.

Fiskaretorpet

Före den stora sjösänkningen 1883 nådde Ringsjön närmare denna intressanta byggnad, uppförd 1850 i tegel och tegelkorsvirke av ägarna till Rönneholm. Den var ursprungligen avsedd för två fiskarfamiljer, med gemensamt kök och farstu i mitten. I de bredare ändarna var kostall på ena sidan, loge på den andra.

Wallen

Alldeles där Rönneå börjar sitt utflöde från Västra Ringsjön, passerar sedan 1858 södra stambanan. Här fanns tidigare en hållplats vid Sjöholmen. Till vänster, där torvfabriken låg, spårar man en cirkelformad vallanläggning. Den omnämnes på 1690-talet som ett fordomtida herresäte och förekommer även på lantmäterikartor från 1790- och 1830-talen. Förmodligen har dock en äldsta huvudgård legat på det jordstycke, som enligt 1500-talets Landebok skall ha funnits invid Stehags kyrka och donerats till denna av en fru Cecilie Axel Ols. Under en orostid i början av 1300-talet tvingades herrskapen inta mera försvarbara positioner, vilket möjligen skulle kunna vara en förklaring till läget av Wallen, och traditionerna om platsen.

Mossarnas folk

När nordostisen för 13.000 år sen drar sig tillbaka, öppnar sig moränlandskapet i början som en trädlös tundra. Smältvattnet från den lågbaltiska isen rinner via Ringsjöbäckenet norrut till den djupt inträngande Skälderviken. Växter och djur vandrar in. Rönneholm och Ageröds mossar är ännu för 10.000 år sen öppna issjöar. Nu stiger temperaturen ytterligare, och det tidigare öppna landskapet blir bevuxet med skog. Mängder av hasselnötsskal, fiskben och små tillknackade flintspån har av våra arkeologer framgrävts vid sjöstränderna. I den konserverande torven har man bl a även funnit rester av pilbågar. Allt vittnar att människan redan ca 7.000 år före vår tideräkning kunnat överleva i trakten som jägare, fiskare och samlare. Med harpuner, metkrokar, ryssjor och bågar har man hämtat sin näring ur de rika fiskbestånden, i synnerhet där Rönneå på den tiden inledde sitt ringlande lopp mot Västerhavet. Flintspånens (mikroliternas) fortsatta utveckling har av arkeologerna kunnat följas ca 3.000 år framåt i tiden. För jakten av uroxer och björn har man därtill bl a använt stenyxor, bågar och snara. Andra byten har varit älg, kronhjort, rådjur och bäver. Enkla kärl av lergods har även påträffats. Av torvlagren har man sen kunnat utläsa, hur de två sjöarna omkring 4.000 år f Kr börjat växa igen. Därefter har tallen vandrat in på området och rentav bildat skog. Tack vare de härdiga pollenkornens förekomst i torvlagren kan man följa vegetationens fortsatta utveckling, fram till ca 600 f Kr. En förändring mot kallt och fuktigt klimat leder till att de båda sjöområdena åter blir öppen mark, nu som högmossar, omgivna av ett fuktigtandområde. Människan börjar nu lära sig hantera järn, som hämtas upp från de gamla sjöbottnarna. Spåren vittnar att man överlevt i stabilare långhus. Från slätterängarna har man samlat in dugligt foder för vinterstallning av husdjur. Folket samlas ibland till riter, för bättre skördar. Offer av bl a hästar och människor har påträffats. Gravskicket är enkelt. De döda får nu med sig en gåva av järn och brännes i en grund grop i marken.

I nyare tid har torv- och torvströstillverkning varit en viktig näring på mossarna. På 1880-talet, under löjtnant Samuel Coyets tid på Rönneholm, blev det stordrift. Arbetsstyrkan uppgick en period till 5-600 man. En större torvfabrik anlades vid Sjöholmen. Ångtorkan hade en hög skorsten med initialerna S C och årtal 1890. Härinvid byggdes 1890 ett timrat tvåvåningshus, "Stora hus" kallat, med väggfyllnad av torvströ. Det rymde tretton lägenheter, vardera med två rum och kök. Samma år öppnade fröken Elsa Kjellsson en första handelsbutik på platsen. Skånska Brännortfabriken övertog verksamheten, som fortsatte fram över första hälften av 1900-talet.

Mossarna är omslutna av en flack odlingsbygd, med betesmarker och dungar av lövträd. Stengärdesgårdar minner om äldre tiders hägnader och ägosystem.

Rönneholm

Efter ca tre km av sitt ringlande lopp mellan mossarna delade sig ån i två armar kring en holme. Den mäter ca 180 m i diameter och var sålunda fram till den stora sjösänkningen 1883 helt omgiven av vatten. Historien börjar det danska riksrådet Mads Stensen Laxmand. Han är betrodd av kong Christian III och landsdomare över Skåne. År 1541 skriver sig ännu till Hovdala men samma år blir han av kronan förlänad med Stehags socken och fem fästor i Hassle by. Nästa gång han möter i källorna är 1548, då han av domkapitlet i Lund byter till sig Rönneholm.

Då skriver han sig till Rönneholm. Det är alltså vid denna tid han här låter uppföra sin nya huvudgård. Den består av ett trelängat herre-hus och dito ladugård. Konjunkturen är goda. I Europa efterfrågar inte minst de nu framväxande nationalstaterna gödoxar till sina arméer, varvid de bördiga ängsmarkerna kring Rönneå kom väl till pass för produktionen. Arbetskraft får man genom dagsverken och inackorderingar av ungdjur hos de underlydande bönderna. Själv slutar den kungabetrodde herremannen sina dagar som fånge hos svenskarna under nordiska sjuårskriget.

Godset går vidare till sonen Sten, och därefter till dennes dotter Helle, gift med Jörgen Hohendorff. Deras barn i sin tur är Sten och Margareta. Förutom själva säteriet har de femton gårdar till i Stehags socken samt en i Höör och tre i Gunnaröd.

På gårdsplanen vid Rönneholm står ännu en liten åttakantig byggnad i varmrött tegel. På dess krönande vindflöjel läser man ”IMH 1662”, där initialerna står för ”jungfru Margareta Hohendorff”. Mitt under skånska kriget lämnar den ädla jungfrun det jordiska. Sjuka karoliner inkvarteras på slottet, men den 5 juni 1678 intas holmen av 159 danskar med två kanoner. Den 7 – 12 augusti samma år avbrännes Rönneholm under befäl av Frederik Arendorf. Gården återuppbygges dock omedelbart. År 1682 rapporterar tiondekommissionen: och säljes av herr Sten till en Henrik Ankargrip, och av denne vidare till kofferdiskepparen Niclas Cronacker. Dennes dotter gifter sig år 1700 med Christian Magnus Coyet, överstelöjtnant vid Kongl. Livregementet. Släkten Coyet skall därefter komma att inneha herresätet Rönneholm i drygt två sekler. Om kringmiljön skriver L Gillberg 1765: ”Uppå berörde holme är belägen en liten trädgård och utom holmen ligger en humlegård.”

Herrskapets son Niclas dog ogift 1766. En 29-årig brorson till denne, Gustaf Coyet, fick ta över. Han hade deltagit i pommerska kriget 1757-62 och sen avancerat till general. Nu planerade han för en radikal omdaning av Rönneholm, efter tidens mönster. Söderifrån anlades en ståtlig uppfart genom en allé med dubbla trädrader och kanaler. På ömse sidor om den gamla huskroppen uppfördes nu också två flygelbyggnader i rokokostil (den västra kvarstår). Samtidigt planerade man att riva det gamla boningshuset och uppföra en ny karaktärsbyggnad längst upp, med fasad åt söder. Ladugårdslängorna på holmen revs och i södra änden av den 250 m långa allén murades en ny ladugård i form av tre präktiga gråstenslängor. Väster om dessa byggdes ytterligare tre hus i samma material, för bl a mejeri och smedja. De senare står ännu kvar. Nordöst om holmen anlades ett pampigt orangeri (idag Malins minne), med mittparti och svagt vinklade sidoarmar. Via de höga fönstren (senare delvis igenmurade nedtill), flödade ett rikligt ljus in i rummet och i de tjocka, bakre väggarna fanns ett sinnrikt kanalsystem för varmluft från en eldstad. I detta rymliga växthus, särskilt omhuldat av generalens gemål, friherrinnan Hedvig Hamilton, framdrevs exotiska växter och frukter. Här hölls också tejudningar för grannherrska-perna och som öronfägnad bjöds gästerna på harpospel av husets döttrar. Söder om orangeriet uppfördes en skyddsmur, 43 m lång och med två 30 m långa sidoarmar. Här bedrevs spaljeodling och drivbänkar härinnanför hade en skyddad miljö. Murarnas ålder-domliga utseende har förvillat många till antagandet om lämningar efter en gammal borg.

Till gården hörde ett ansenligt tegelbruk, som bl a levererade murtegel till Lunds domkyrka. Man sålde även spannmål, pottaska, malt och ål. Arbetskraft erhö

man genom dagsverken av underlydande arrendatorer, men nu uppfördes även bostäder för heltidsanställda familjer, s k statare.

År 1803 dog generalen, och sedan östra flygeln nedbränd vid våldeld 1811, skrinlades planerna på en ny huvudbyggnad. I stället förlängdes och breddades den gamla borglängan till en 38 m lång och 14 m bred tvåvåningsbyggnad i enkel, nyklassisk stil. Orangeriet, på den tiden vanligen kallat "trädgårdshuset", ombyggdes delvis till änkesäte för fru Hedvig (benämningen "borgen" är ett sent påhitt, helt utan historisk grund). Generalens son, friherre Gustaf Julius Coyet, sedermera hovmarskalk, vistades 1802-1811 i Frankrike och Belgien. Hemkommen köpte han Torup av Axel Stiernblad, oroad av klågerupsupproret. Gustaf Julius introducerade den engelska parkstilen på Rönneholm. De i "naturen" slingrande gångarna skulle nu hägnas av hästkastanjer, vita popplar, röda bokar och hängträdsvarianter. På de skuggade sluttningarna neråt ån prunkade grupper av rhododendron. Invid uppfarten restes ett magasin och en åttakantig stallbyggnad. Hovmarskalkens son, kammarjunkare Julius Carl August Coyet, f 1811, rycktes bort 1858, endast 47 år gammal. Då testamenterade den åldrade fadern sina egendomar till sin brors barnbarn, varigenom Carl Samuel ärvde Rönneholm och Gustav Johan fick Torup. Sen lämnade Gustaf Julius landet och dog 1862 i Marseille.

Åren 1882-83 lät friherre Samuel sänka vattennivån i Ringsjön med 6 fot. En areal på ca 4.000 tunnland torrlades därmed, vari 674 tunnland ny åkerjord togs upp. Nu anlades också en betydande torvströfabrik vid Sjöholmen. Slottet omdanades i fransk renässansstil. Magasinet på holmen blev ridhus. Men projekten blev tillsammans alltför kostsamma. Unge herr Samuel kom på obestånd. Hans gäldenärer tog över, varefter brodern Gustav på Torup löste in egendomen. Denne var sedan 1884 gift med Henrietta, f Cederström.

Hugo Rudolf, f 1900, har berättat hur han som 15-åring var trädgårdselev på Rönneholm: "Coyets kanaler utefter vägen till ladugårdarna fanns fortfarande kvar, fast i mycket sumpigt skick. Längs med dessa var det klippta häckar och träd. Ladugårdarna brann ner långt senare (1923). I den lilla dammen låg en liten ångbåt förtöjd vid en kajkant av sten. Med denna farkost gjordes turer på Rönneå och mittemot var det en sittplats med rabatter runtomkring. På den tiden var här välordnat, med rent vatten och näckrosor i massor. Ibland kom herrskapet Coyet på besök från Torup. Från trädgårdshuset kunde man se dom komma med häst och vagn nere vid ån, ett moln av damm omgav hästspannet." Friherrinnan Henrietta Coyet var med i styrelsen för Dendrologi och Parkvård. Säkert har hon i sin mån präglat Rönneholms närmaste omgivningar. Dokumentation härom är okänd men man får anta att inslag som serbisk gran, nya rhododendronvarianter och hydrangeagrupper (hortensia) planterats på hennes tillskyndan.

Rudolf berättar vidare: "Gubben Becker arrenderade trädgårdsavdelningen på Rönneholm. Avkastningen i form av frukt och grönsaker såldes om lördagarna på torget i Eslöv."

Herrskapet vistades endast sporadiskt på Rönneholm. År 1914 uppläts huvudbyggnaden till ett alkoholisthem, drivet av Lunds stifts prästers nykterhetsförbund.

År 1918 tog herrskapet Coyet med donationer (för sociala ändamål) högtidligt avsked av sina underlydande i Stehags kyrka. Egendomen såldes till en godsägare O Lindström. De underlydande arrendegårdarna, såsom t e x Hassle och Wärlinge, fick köpa, alternativt lämna. Huvudgården på 230 ha (en femtedel av godsets totala areal) såldes vidare till en godsägare Westmark och arrenderades av

bröderna Persson. År 1923 brann emellertid ekonomibyggnaderna ner. Av 35 ha bildades därefter Rönneholms Nygård. Resten styckades ut till egnahem.

På själva holmen bedrev nu fru Rönne-Lotz en pensionatrörelse.

1928 fortsatte fru Nelly Frykberg verksamheten med pensionat och vilohem. Det gamla ridhuset lämpade sig för servering, stallet blev danslokal, det hela under namnet "Stallmästaregården".

1934 Fru Anna Ahlgren köper anläggningen och omdanar den till ett vård- och arbetshem. Hennes son deltar i verksamheten och bor i trädgårdshuset.

I november 1942 brinner slottets översta våning. Huset påbygges med en tredje våning, varvid den enklare, klassiska stilen från 1800-talets början delvis återskapas. Arkitekten Nils Grep gör upp en parkplan utifrån en idé om hur fru Henriette tänkt sig det hela: rikligt med hydrangeagrupper, rosengård i parkliknande romantiskt landskap à la 1900, med omväxlande öppna och slutna partier.

År 1948 övertar Malmöhus läns vårdhemsförbund verksamheten.

1960-talet Anläggningen är nu under många år landstingets vårdhem för begåvningshandikappade. Bostadspaviljonger, växthus, aktivitetshus och andra tillbyggnader för nya vårdfunktioner tillkommer. Denna verksamhet avvecklas på 1980-talet.

Sedan omkring 1990 bedrivs här vård av Prokrami Kvinnobehandling.

På 1990-talet tillkommer den gyllenkrokska stiftelsen "Malins minne", inrymd i det gamla trädgårdshuset.

Hasslebro

var ursprungligen en s k bålbro. Den omtalas redan på 1300-talet, då Lunds ärkebiskop Magnus utfärdar ett förbudsbrev för allmogen i Skåne att ta väg över prämdraget vid Bosjöklöster. I stället skall deras allfarväg vara över "Heszlebro mölla". Bron var strategiskt belägen. Den 27 maj 1677, under Skånska kriget, retirerade den svenska armén från Rönneberga för att komma till Hasslebro över Rönneå. I februari 1710 tågade en avdelning av Magnus Stenbock här över bron, på väg till segern över danskarna i slaget vid Helsingborg. Sedan 1840-talet finner man här ett vackert exempel på brobyggnadskonst i sten. Denna bro har på senare år (1971) breddats avsevärt men har därvid fått bibehålla sina vackra fasader i natursten. Väg 13 från hörshållet svänger strax efter bron åt norr och löper ett stycke parallellt med ån. Några stenkast öster om bron, under en ek, är en "runsten" rest på 1840-talet, till minne av en förvaltare på Rönneholm: "Sten må minna om den som odlat dessa fält - - -E Lindekvist."

Vittseröd

Öster om ån höjer sig det gamla, fennoskandiska urbergsmassivet längs en månghundramila förkastningslinje. Under en period för ca 200 miljoner år sen kunde dock ett hav skölja in över en sträcka av den då något nedsänkta randen och avsätta korn av kvarts och fältspat. I ett varmt kiselhav göts sen kornen samman till en mera hållbar materia. Så uppkom det lager, som idag kallas höörsandsten och som bitvis når en tjocklek av ända till 20 m.

I Vittseröds stenskog bröts redan på 1100-talet sandsten till domkyrkobygget i Lund. Även flera av våra romanska landskyrkor i Skåne har inslag av detta material, som finhöggs till kvadrar och skulpterade detaljer. Senast på 1700-talet

var här även en betydande täkt för framställning av kvarnstenar. Genom enskifte och köp förvärvades området av familjen Klemensson på Vittseröd. I fasaderna hos gårdens präktiga ekonomibyggnader från 1809 har man också kunnat räkna ända till 154 inslag av kasserade kvarnstensämnen. Det som skulle avyttras måste vara perfekt. Årligen hölls auktioner på den begärliga varan, som inte minst drog spekulanter från andra sidan Sundet. Sedan man i början av 1900-talet lärt sig framställa effektiva gjutstenar, upphörde dock snart den tidigare blomstrande kvarnstensindustrin på platsen. Däremot hämtas här ännu material för reparationer av äldre byggnader. Promenera gärna upp till gården via det gamla landsvägsstråket parallellt med väg 13. Sedan du passerat en halvmilstolpe hamnar du mitt i Vittseröds by. Första huset t v var en gång i tiden landsvägskrog. Sen möter du en idyll av låga, halmtäckta huslängor och till vänster den ståtliga villan Egevang, omkring 1910 uppförd av Edvard Klemensson på Vittseröd, för hans svärmoder Karen Bing från Köpenhamn. Från själva gården räknat fortsätter du ett stycke mot norr - och är snart framme vid en skogsväg österut, som leder till ett område med många spår efter den fordomtida sandstensbrytningen.

Mölleriket

Bromöllan

Sedan du passerat Hasslebro, bildar åflödet snart ett antal forsar och fall. Du är på väg in i det historiska "Mölleriket". Det var mäktiga herremän som med början på 1100-talet förstod att exploatera vattenkraften i området för kvarndrift. Att driva större möllor var stormännens privilegium. På höger hand ser man ännu en rad stenar i åkanten, lämningar efter Bromöllan. Äldsta belägget är det ovannämnda "Heszlebro mölle" från 1385. Liksom hela Vittseröds by tillhörde denna anläggning ärkebiskopen i Lund. I början av 1500-talet var konjunkturerna därtill mycket gynnsamma. Innehavaren då hette Niels Erlandssön. Han betalade 3 mark i landgille (arrende) till Lund och hade förutom möllan 12 skäppeland jord (ca 2 tunnland), äng till 20 lass hö och tre "ålgårdar" (ung. ålakistor). Bromöllan skulle efter reformationen bli veckodagsmölla under Rönneholm och sågade även upp virke. Efter den stora sjösänkningen 1882/83 förlorade den dock sin betydelse och revs snart.

Brännestad och Sågmöllan

Efter ett par hundra meter nedströms är man nu framme vid Brännestad, vackert beläget

på en höjd ovan åkanten t h. Ny mangårdsbyggnad uppfördes 1914 av dåvarande ägaren Anders Svensson. År 1926 förvärvades mangårds- och ekonomibyggnaderna av Karl Persson, tidigare arrendator av Rönneholm.

Ortnamnet Brännestad har tolkats som "avbränt ställe", d v s närmast ett svedjeland.

Tidigaste belägget är från 1554, då det skrives "Brynesta". Då lyder egendomen under Bosjökloster. År 1662 är den ett halvt veckodagshemman under Rönneholm. Här, vid åkanten, ovan en stenskodd kanal och på en hög sockel av gråsten, vilar en rödmålad, halmtäckt länga med framskjutande skyddstak över ett stort, synligt vattenhjul. Det rör sig om en s k ramsåg av ålderdomlig typ. Byggnadsstommen är en kraftig timra, närmast ett korsvirke, av ett äldre foto att döma ursprungligen med väggfyllnader av bränt tegel (den nuvarande

brädklädseln torde ha tillkommit vid en renovering 1930). I sågarehuset kommer man in från landsidan via en kraftig jordramp Vattenhjulets axel sträcker sig in under huset och har där ett stort kronhjul, vars kuggar överförde kraften till en mindre dreva med vevparti. Via en stång drevs därmed själva sågramen här uppe. Den är försedd med en kraftig, lodrät sågklinga och är uppställd mitt i en lång, järnskodd slidbana med en åtta meter lång släde. Stocken, som skulle sågas, fästes med den s k spännbjörnen på släden, Denna fördes sedan med en sinnrik anordning stegvis fram mot klingan. Mitt i byggnadens gaveländar fanns dörrar, som kunde öppnas för den utstickande släden under sågningen. Snittet blev ganska grovt och det klagades på att bälarna och plankorna blev ”ludna som björnar”. År 1885 utarrenderade Rönneholm Brännestad med sågen a till en Anders Svensson. År 1901 såldes dock anläggningen jämte den intilliggande Bålamöllan på exekutiv auktion. Köpare var Stockamöllan AB som 1904 sålde vidare till Klippans pappersbruk. Då bildades Aktiebolaget Bålamöllans Vattenverk, som lät gjuta en cementbarriär tvärs över ån. Sågning pågick dock ännu under första världskriget, då Axel Jönsson från Vittseröd arrenderade anläggningen.

Omkring 1930 utförde Stockamöllan vissa renoveringsarbeten. Bl a synes byggnaden nu ha fått brädklädsel och takutsprång över vattenhjulet.

1969 renoverades Sågmöllan. Stengrunden kilades och förstärktes, takets timra förstärktes och täcktes med vass. AMS-bidrag utgick med 17.000 kr, Frosta Härads Hembygdsförening bidrog med 5.000 kr.

Under 2001 har taket med byggnadsvårdsbidrag av Länsstyrelsen åter omlagts. Regionmuseet har i sammanhanget svarat för en grundlig dokumentation, som underlag för eventuell byggnadsminnesförklaring.

Bålamöllan

På åns vänstra sida framträder nu Bålamöllans präktiga gråstengavel. Fram till 1960-talet gick här ett diagonalt dämme tvärs över ån och ledde strömfåran till tre mäktiga vattenhjul i husets inre. Anläggningens ålder och äldsta funktion är okänd. Utifrån namnet har det antagits att man primärt sågat upp bälur (väggplank) här, men enligt senaste rön är själva kvarnrännan murad med kvadersten från Vittseröd. Denna omsorg kan rimligen förklaras med att lundakyrkan under medeltiden var den dominerande markägaren i trakten. Då möllan dessutom är den enda i raden som kan sägas ligga ”söder om ån” (eg SV), kan det röra sig om den anläggning ”molendino in Rogen”, vilken ärkebiskop Absalon i Lund år 1201 testamenterar till bröderna vid domkapitlet. Enligt ett brev 1548 bortbyter kaniken Anders Mattsson denna anläggning, ”myn mölle liggende synden for Rynen, som kalles mielmölle” till Mats Stensson Laxmand på Rönneholm. Första gången möllan med säkerhet möter i källorna är dock i prästrelationerna 1624, då den skrives ”Böllemölle”. Klockare Lilja berättar att Bålamöllan under Skånska kriget (1675-79) genom kamouflering med björkar skulle ha räddats undan de förödande härjningarna i trakten. Emellertid rapporterar tiondekommissionen 1682 hur samtliga Rönneholms möllor: ”Bromölla, Bollemölla och Röyne mölla”, blivit jämte själva herrgården i kriget uppbrända.

1697 års kvarnkommission uppger Bålamöllan som ett halvt hemman under Rönneholm, med Gudmand Persson som arrendator. Denna frälsekvart skattar då fyra tunnor och ett skålpund rågmjöl, lika mycket kornmjöl och en fjärding smör.

År 1788 tillbygges möllan åt NV, i präktigt tegelkorsvirke. Då insättes ytterligare ett stenpar. För detta skattas sen fyra skäppor kornmjöl. Möllare är då en Anders Jönsson.

År 1818 tillkommer ytterligare ett tredje stenpar, för vilket man skattar fyra tunnor och fyra kappor spannmål.

Herrskapet Coyet på Rönneholm hade en dotter Hedvig Charlotta, som 1809 blev gift med ryttmästare Carl Fredrik Stuht, 1817 adlad von Hennigs. Han dog i Finland samma år. Paret hade en son Carl Gustaf, f 1809. När generalsänkan Hedvig Hamilton dör 1828, avstyckas från godset en egendom med Bålamöllan, Brännestad, Ageröd och Klingstorp åt Hedvig Charlotta. Hon bygger ut gården invid Bålamöllan till en herrgård, som får namnet Gustafslund efter sonen. Denne avancerar till ryttmästare vid Skånes husarer.

År 1866 utvidgar han herrgården med två flyglar efter det franska mönstret ”à la Briseux”. Samtidigt anlägges en inre kvarnränna vid Bålamöllan, som tillbygges åt sydväst med en länga i tegel. Här inmonteras ett tredje vattenhjul för drift av ytterligare två par stenar. Dessutom inredes här ett bostadshus med tre rum och kök för möllaren och ett rymligt stall utåt vägen för kundernas hästar.

1881 dör Gustaf von Hennigs. Han har tre döttrar, varav en är gift med baron Axel Vilhelm Fock.

1885 utarrenderas möllan till Anders Svensson. Ägaren kommer dock på obestånd.

1901 säljs hela fastigheten ”Bollamöllan” (inklusive Gustafslund) på exekutiv auktion. Köpare är grosshandlare Wilhelm Sonesson på Stockamöllan. Denne säljer vidare till Anders Svensson.

1904 lägges driften i huvudsak ner. Klippans Finpappersbruk AB löser in Bålamöllan och Sågmöllan för att kunna reglera åns vattenflöde.

1918 säljer Anders Svensson Gustafslund till Måns Olsson. Sonen Edvin är från 1926 många år känd innehavare av Lilla Harrie valskvarn.

Folke Persson, son och arvinge till Karl Persson på Brännestad, svarar i flera decennier för den omedelbara tillsynen av dammanläggningen.

På 1960-talet sker en omfattande uppreprensning av fåran uppströms. I anslutning härtill borttages den gamla fördämningen och i stället anlägges ett skräddavlopp, som medför en rätt betydande sänkning av vattennivån. Det gamla spåntaket över möllans sydöstra långsida ersättes 1966/67 med plåt. Skogsinspektör Ewe Jerslind på Stockamöllan svarar nu för kontinuerlig tillsyn och tar flera initiativ för bevakning av områdets miljövärden.

På 1970-talet projekterar en kommitté för en stiftelsebildning och byggnadsminnesförklaring av Bålamöllan. Ett betydande AMS-bidrag ställs under lågkonjunkturen 1972 i utsikt. Riksantikvarieämbetets vårdsektion framlägger 1974 förslag om en upprustning till en beräknad kostnad om 617.000 kr. Eslövs och Höörs kommuner får våren 1975 ett erbjudande att överta anläggningen, jämte Sågmöllan, men avböjer av kostnadsskäl. Den möjliga AMS-insatsen har under tiden sjunkit till 30 %.

I början av 1976 anmäler sig en spekulant, och det ryktas att här skall bli auktionslokaler. Den 15 februari samma år noterar SDS:

”Rent allmänt är man negativ till en privat köpare. Men som läget är idag finns varken privata köpare eller kommunala medel som kan rädda den gamla kvarnen från att förfalla.”

Kring årsskiftet 1976/77 inlöses Bålamöllan och Sågmöllan av nuvarande ägaren till Gustafslund, John Wedelsbäck, och därmed återförenas de båda anläggningarna med den gamla stamfastigheten.

2001 påbörjas av Regionmuseet i Skåne en ny utredning som i första hand syftar till Byggnadsminnesförklaring - och därmed räddning av detta omistliga inslag i vårt historiska arv. Det går vägen – Bålamöllan blir byggnadsminne den 10 juli 2003.

Slutligen några citat av ett par ögonvittnen:

Per Juhlin, 83 år 1962, möllesven på 1890-talet: ”Anders Svensson fångade enorma mängder ål i kistorna vid dammluckorna. Gumman Anna rökte ål för fulla muggar i kvarnens kök och resten for möllaren in med på Møllevångstorget i Malmö. Där slog han ner ekpålar och repade av runt sitt stånd för att undslippa gratisfångster. Anders Svensson jobbade aldrig i kvarnen. Nej, han tog till sin uppgift att skaffa kunder och sen underhålla dem.”

Johan Ström, Ageröd: ”På höstarna fick Bålamöllan mala dygnet om. Alla bönderna ville ha siktat till julhelgen och det var alltid bråttom. Redan på kvällen lastades säden på vagnen och sedan bar det iväg till Bålamöllan tidigt på morgonen. På möllegården var det alltid fullt av skjutsar och sedan man stallat in hästarna blev det brännvin hela dan. I drängkammaren upptill stora kvarnhjulet spelades det kort, här åt man och här slogs man. Gumman Anna gnolade och sjöng av de många kaffegökarna medan hon delade ut ålastumpar. Flickor var heller inte portförbudna vid möllan.”

Rönnemölla

Nedströms Bålamöllan vidgar sig snart ån till en bred vattenspegel med rikt fågelliv. I fonden möter nu Rönnemöllans pittoreska fasad. De nuvarande ägarna, Ulla och Göte Hansson, är mölleveteraner och bor i huset. I äldre tid hörde anläggningen samman med en lantegendom kring ”Villan” uppe på backen t v.

1606 finns belägget ”Røgne Mölle”. Den är då veckodagsmölla under herren till Rönneholm, Sten Madsen Laxmand.

1657 skrives den ”Reignemölla” och drives av en Aage Pederssen.

1679 brännes möllan av retirerande danskar under Skånska kriget.

1682 återuppföres anläggningen. Då nämnes en Aage Möller. Ägare är nu Niclas Cronacker på Rönneholm.

1684 och 1692 klagas över missväxt. Möllare är nu en Nils Mårtensson.

1698 talas om en ”hjulkvarn”, d v s framdrivning har skett med ett vattenhjul på horisontell axel (till skillnad från de små skvaltkvarnarnas direktdrivande vertikalexel).

1700 övergår ägandet genom gifte till Christian Magnus Coyet, Rönneholm.

1783 redovisas två par stenar.

1818 uppges möllan vara av ”boletimmer”, med sidolänga i korsvirke. Driften har utökats till tre par stenar.

1828 är innehavare majorskan Charlotte von Hennigs.

1866 Med kand Carl Lindeqvist (broder till tidigare inspektoren Lindeqvist på Rönneholm) erhåller genom majorskans testamente 100.000 riksdaler och inlöser egendomen. Ett äldre boningshus uppe på backen rivs för att ge plats åt en magnifik tegelvilla. Kandidaten hyser för sällskaps skull ”något trötte kandidater” från lärdomsstaden Lund.

1904 Kandidatens dotter Charlotta, gift Stadler, säljer egendomen till grosshandlare Wilhelm Sonesson, Stockamöllan.

1905 arrenderas möllan av Gustav Krantz. Vattenhjulet ersätts nu med turbindrift.
1915 drivs möllan av Carl Persson, fader till den sedermera kände Folke på Brännestad.
1917 bygger Sonesson om villan och förser den med två resliga flyglar.
1926 är Harry Håkansson möllare.
1947 heter han Nils Jönsson.
1949-1960 drives kvarnen av Folke Andersson.
1970-talet Villan säljs till restaurangidkare.
1960 Ulla och Göte Hansson övertar driften av möllan. 1991 köper de anläggningen och fem år senare läggs den kontinuerliga driften ner. Möllareparet är hängivna naturvårdare och ciceroner för besökare vid anläggningen.

Stockamöllan

Mitt i den gamla förkastningslinjen mellan urberg och skiffer flyter Rönneå sakta vidare till ännu ett av människohand uppbyggt dämme, vid Stockamöllan. Här möter nu en modern industrianläggning mitt i naturens sköte – men den rymmer liksom de andra möllorna i området även otaliga minnen från svunna epoker.

År 1509 är det en förvaltare Hemming Hemmingsön vid Lunds domkyrka. Han för över detta mölleställe från Ageröds gård till Bögerups gård. Några år senare registreras alla ärkebiskopssätets egendomar i Palteboken. Där återfinnes mycket riktigt Bögerup och därtill möllan med sitt ”aalefische”. Brukare är Mogens Jacobsen. I jordeboken 1522 uppges en Lauris Mogensen, säkert en son.

Vid reformationen 1536 drogs sådant gods in till Kronan. I fortsättningen möter genom åren en rad namn, nu även på själve möllaren. 1610 heter han Gudman Möller, 1645 Oluff Pedersen.

Den tiden var det inte nådigt att bo i gränsland. Svenskarna bröt in i Skåne under befäl av Gustaf Horn. Befolkningen plundrades, gårdar brändes. På tinget i Annelöv 1648 uppges bonde och möllare på Bögerup vara halvt förarmade, sex år senare ”helt utfattiga”. Så följer det stora dramat 1658, då svenskarna tågar över Bälten och tvingar Danmark att överlåta hela Skåneland.

År 1664 framträder själva namnet STOCKAMÖLLAN för första gången i skrivna källor. Det är när en dotter på stället gifter sig. Snart följer Skånska kriget, då danskarna bränner av bl a Stockamöllan. I ett fribrev 1684 slipper Per Möllar att betala kronoränta, för att på nytt kunna bygga upp kvarnen. På 1690-talet benämns den ”Stampamöllan”. Man har sålunda redan nu valkat ylletyg i en vattendriven stamp här.

Vid 1700-talets början köper häradsskrivaren Anders Hansson Bögerup. När han går bort fortsätter änkan Margareta att bruka gården, och 1718 överlåter hon den till sin svärson, Daniel Schmeling. Det säges att han som pojke varit trumpetare i ett pommerskt regemente men efter 1675 fortsatt sin karriär vid Norra Skånska kavalleriregementet i Kristianstad. Han beskrives såsom ”manhaftig, krigserfaren och tapper”. Möjligen tillhörde han det kavalleri, som i februari 1710 vadade över Rönneå uppe vid Stenbocksvadet och tvingade danska hären att retirera över Sundet. Måhända har det varit vid detta tillfälle som fru Margareta på Bögerup fattade tycke för den djärve mannen. I varje fall grundades därmed en dynasti, som fram till 1988 förde Stockamöllan vidare.

År 1755 avsöndras Stockamöllan från Bögerup och bildar egen fastighet. Men familjen fortsätter att verka vid möllan. År 1769 anlägger Daniel Sonesson ett nytt stampverk. Hans sonson, Måns Sonesson, övertar Stockamöllan 1851. Året därpå

står en ny, ståtlig kvarnbyggnad i tegel färdig. Några år senare uppsättes även en första cirkelsåg. Därmed födes ”Stockamöllans Kvarn- och Sågverk”.

År 1893 inköper Wilhelm Sonesson Stockamöllan av sin far.

1897 tillverkas den första hyvelbänken, 1902 den första rullebören (skottkärran). Därmed inledes på sätt och vis produktionen i den bransch, som ännu idag är den ledande vid företaget, transporthantering. 1903 tillkommer en smedja för bl a alla beslag och 1906 bildas Stockamöllan AB.

År 1915 grundas Rönneådalen AB, tidigast inrymt på Åkulla bortåt Bögerup.

År 1916 utvidgas smedjan till mekanisk verkstad.

År 1918 tillverkas den första gaffellyftvagnen.

På 1920-talet utvecklas bl a nya skottkärror, magasinsvagnar, transportvagnar, staplingsapparater, hjul- och länkrullar, mjölkningsskjul och potatissorteringsmaskinen Pär.

1924 levereras den första däckstolen, till amerikabåten Gripsholm. Man gjorde huggblock, stansblock och avancerade stegkonstruktioner.

År 1931 gick grosshandlare Wilhelm Sonesson ur tiden, 76 år gammal. Han framställs i biografier som en givmild och stillsam gammal farbror, som med patriarkalisk omtanke styrde utvecklingen även av Stockamöllans framväxande industrisamhälle. Men på N Vallgatan i Malmö, mitt emot lokalstationen, reser sig en imponerande byggnad i rött fasadtegel från 1890-talet. Över den pampiga entrén i röd granit står att läsa: ”Wilhelm Sonesson & Co.” Han var en ledande industriman vid förra sekelskiftet, med åtskilliga engagemang även i Malmö. Dagligt ansvar för driften vid Stockamöllan hade disponent Jakob Clemensson.

År 1942 var Sven D Sonesson redo att ta över sin faders företag. Trävarusortimentet gallrades, transportörer och magasinsskärar ersattes av gaffeltruckar.

År 1950 började den första gaffeltrucken serietillverkas, 1955 även de lättare gaffellyftvagnarna. Ännu gällde dock träprodukter som hyvelbänkar, däckstolar, skrivmaskinsbord m m. En period levererade man t o m glasspinnar i boketrä.

På 1960-talet var direktör Sonesson drivande i den s k PRO-bokrörelsen, som syftade till att framhålla det inhemska träslagets fördelar, såväl estetiskt som praktiskt.

År 1971 lades emellertid snickeriet ner och därmed gick även en 120-årig trätradition i graven.

År 1981 övertogs bolaget av Catharina Sonesson och Hans Höjden. Hon var nionde generationen i rakt nedstigande led efter Daniel Schmeling. Gaffeltruckarna hade nu ända till 6 tons lyftkapacitet, gaffellyftvagnarna, bl a eldrivna tog upp till 2 ton. För närtransporter erbjöd nu Stockamöllan AB marknades mest kompletta program.

År 1987 såldes bolaget till AB Skrinet, och därmed ändades en flerhundraårig epok under släkten Sonessons ledning.

Sedan nov. 1996 ägs företaget av Stocka Intressenter AB. Truckarna tar nu upp till 10 ton på gaffeln. Bland kunder kan nämnas Folkrepubliken Kina.

I det gamla Stampverket har inretts ett industrimuseum, som konkret och åskådligt belyser platsens historia.

Stenbocksstenen

Via bron över Rönneå vid Stockamöllan fortsätter vägen uppe på åbrinken genom skogs-mark mot Bögerup. I en röjd glänta, med skön utsikt ut över däliden, har

man inrett med bord av gamla kvarnstenar och avgränsat mot vägen med ankarkätting mellan stenstolpar. På ett gediget podium står här en ståtlig minnessten, rest av familjen Sonesson i början av 1900-talet. På dess skrifttavla läser man:

På väg till segern vid Hälsingborg gick här vid Stenbocksvadet, vid Hasslebro och vid Forestad den svenska armén över Rönneå den 18 febr. 1710.

Bakgrunden var den att kung Karl XII i juni 1709 vid Poltava lidit ett svårt nederlag mot Ryssland och med knappt 3.000 man räddat sig över till sultanen i Turkiet.

Med avsikt att återvinna Skåneland landsteg då Danmarks kung Frederik IV i november samma år med en armé på 15.000 man vid Råå. Guvernör i Skåne var Magnus Stenbock, som för tillfället endast förfogade över ca 1.500 man och därför snabbt retirerade uppåt Småland. Danskarna kunde därför obehindrat rycka fram mot Blekinge och inta Karlshamn.

Magnus Stenbock samlade under tiden stora svenska truppenheter kring Wäxjö. I slutet av januari 1710 kunde han med en armé på 16.000 man marschera mot Skåne. Inför risken att bli avskurna från reträtt fann då de danska styrkorna för gott att lämna sina sprid-da vinterkvarter och retirera mot Helsingborg.

Den 17 februari 1710 hade Stenbocks trupper nått fram till Norra Rörum, där de vilade.

Man tog ris från gårderna, gjorde upp eld och torkade sina våta kläder. Husdjur slaktades och som kokkärl för tillredningen användes djurhudar. Den 18 februari i ottan bröt man så upp med sikte på övergång av Rönneå. Bålarna på Hasslebro var uppbrutna, men då grundstockarna låg kvar kunde den snabbt repareras. För att vinna tid gick rytteriet över ån vid Stenbocksvadet nedströms. Det berättas att vattnet under tövädret stod så högt, att det nådde över kanterna på karolinernas kragstövlar. Väl över på andra sidan kunde de dock dra ut den obligatoriska tappen i hålfoten för dränering.

Ett antal mindre drabbningar i våra trakter följde, varefter svenskarna skall ha tagit sikte på Bälteberga. Den 28 februari 1710 stod så slaget vid Helsingborg. Svenskarnas förluster uppgavs till 800 man och 2.000 sårade. Danskarna förlorade 4.000 man, varav 2.700 som fångar, och retirerade till staden. En stormning av Helsingborg var nära förestående.

Då fann danskarna för gott att ge upp. De slaktade sina hästar, och i skydd av dimman for de på kvällen den 4 mars tillbaka över Sundet. Det sägs att kong Frederik lät mura igen de fönster på Kronborg, som vette mot Skåne, allt för att slippa påminnas om sitt misslyckade försök att åt Danmark återvinna det fagra Skåneland.

Bögerup

Även under sitt fortsatta lopp följer Rönneå i stora drag den gamla förkastningslinjen, som uppstått vid mäktiga rörelser i jordskorpan, senast för ca 200 miljoner år sen. Nordost om ån höjer sig sålunda det gamla ”Fennoskandiska urbergsmassivet”, med magrare moränjordar.

Bögerup är en by med gamla anor. På nr 1 ligger en anrik dubbelgård. Dess historia går att följa bakåt till omkring 1450. Halmtäckta längor i tegelkorsvirke och skiftesverk minner om ett äldre byggnadsskick på orten. Även det gamla bränneriet med rustika storstensväggar bidrar till den historiska miljön.

Gunnaröd

Sydväst om ån vidtar däremot redan här det ”Mellaneuropeiska sedimentträget”, med mäktiga avlagringar av lerskiffrar och (längre söderut) kalksten. Närmast öppnar sig byn Gunnaröds betesmarker. Fem av gårdarna lydde en gång under Rönneholm, men friköptes 1833 av godsets tidigare inspektör Lindell. Han lät då uppföra den stora, vita herrgårdsbyggnaden i nyklassisk stil. Sonen Lambert Lindell var lärare och grundade 1880 Gunnaröds Privata Elementarskola, som fram till 1911 var inrymd i den vita flygelbyggnaden åt norr. Här har kulturprofiler som Vilhelm Ekelund pluggat latin och andra läro-ämnen.

Södra Hultseröd

När du passerat Bögerups bro har du Södra Hultseröds marker på höger sida. Denna egendom var på sin tid Sveriges minsta fideikomiss, grundat av häradshövding E M von Lillienberg på Ågerup. Det var en faddergåva till hans skrivare Peter Weibulls son, och dennes efterkommande. Egendomen var på 400 tunnland. Den delades år 1860 genom särskilt tillstånd i fyra lika stora delar, som de dåvarande arvingarna drog lott om.

Ca 300 m nedströms bron svänger ån åt vänster. Här, ett stenkast in i skogen ovan brinken, löper en intressant gammal hålväg, säkert med anor från medeltiden. Fram till 1502 lydde godset Ågerup, inklusive Södra Hultseröd, under den mäktiga danska adelsätten Laxmand.

Klockaregården

Väster om ån har vi nu Klockaregårdens ängsmarker. Stället hade nr 7 i gamla Billinge by och var avsatt till klockarens, sedermera kantorns, lön. Det vann stor berömmelse genom att den lärde Billingeklockaren och botanisten Nils Lilja bodde här från 1838 till sin död 1870. Han skrev bl a Skånes flora så förtjänstfullt, att han blev fil. hedersdoktor vid universitetet i Göttingen. Bland intressanta växtlokaler nämner han ofta Billinge nr 7. Efter ängsmark till ytterligare fem billingegårdar är vi framme vid Hultseröds bro.

Hultseröds bro

Vi passerar under den moderna betongbron. Dess äldre föregångare omnämnes redan i ett kungligt vägbrev 1503, då som ”Holta bro”. men då låg den ett 50-tal meter längre åt norr och var en s.k. bålbro av trä. Alldeles t. h. om bron bor den s.k. Billingesnickaren, som brukar uppträda i fångdräkt, när han är ute och säljer sina böcker om vårt svenska skattesystem runt om i landet.

Billinge mölla

Här finns ännu dämmet och grunderna till en mölla, anlagd år 1848. År 1911 inköptes området av den danske fabrikören O. C. Rasch. Han byggde ut anläggningen med ett s.k. tråddrageri. Valsad järntråd drogs här ut genom

konformade hål till tunnare tråd, för spiktillverkning. På 1940-talet förhöjdes dämnet för att magasinera mera vatten uppströms. Detta drabbade emellertid bönderna i form av översvämningar. Vattendomstolen gav dem rätt. Dåvarande fabriksägaren Henry Rasch lade då en rejäl dynamitladdning mitt i dämnet 1942 och tände på. Det blev en rejäl bräsck i strömfåran. Djarva kanotister söker därför ibland passera vattenvägen, vilket ej rekommenderas. Byggnaderna revs på 1950-talet, men murgrunder till såväl möllan som tråddrageriet minner ännu om vad som varit på platsen.

Billinge mölla (Utökad info)

På sitt femmilalopp från Ringsjön till Skälderviken ringlar Rönneå här fram i själva förkastningslinjen till det Fennoskandiska urbergsmassivet. Nivåskillnader skapar forsar och fall. 200 m nedströms hade Norra Hultseröd en mölla redan enligt en karta från 1706. Lämningar av stensättningen kan ses i högra strandkanten.

Borta i Bilinge by hade man i äldre tid sina husbehovskvarnar i biflödet Billabäck. Men efter enskiftet på 1800-talet byggdes en större mölla här på platsen, som är en utskiftad del av Bilinge nr 15. Det var 1848 som man anlade ett diagonalt dämme tvärs över ån. Av gråsten lades även grunden till en timrad möllebyggnad. Vid östra gaveln sattes ett stort vattenhjul, som drevs av det framströmmande vattnet. Här fanns tre par stenar, två för mjöl och ett för kross.

År 1911 köptes Bilinge mölla av den danske fabrikören O C Rasch. Nu kombinerade man kvarndriften med ett stort tråddrageri. Med hjälp av vattenkraften sträcktes den valsade tråden ut till finare kaliber genom att dras genom koniska hål. Den färdiga varan levererades på spolar a 600 kg till Helsingborgs spikfabrik. Företaget hade ett 10-tal anställda.

År 1929 upphörde man att mala mjöl, men tråddrageriet fortsatte sin verksamhet. För att säkra tillgången på vattenkraft förhöjde man dämnet. Men ängarna uppströms blev översvämmade och 21 berörda lantbruk stämde därför bolaget. Vattendom avkunnades 1944, varvid möllan ådömdes att sänka fördämningen samt betala rättegångskostnaderna och 15.000 kr i skadestånd till markägarna. H. Rasch, ägare i tredje generationen, tröttnade på det hela och lade en rejäl laddning nitrolit på dämnet mitt ute i strömfåran. Via den "bräsck", som därmed uppstod, söker sig några av dagens kanotister en genväg till vidare eskapader. Betydligt säkrare är dock att bära sin farkost förbi själva fallet.

År 1945 inköptes möllan med tillhörande mark av bolaget Skånesol, som ämnade starta en fruktodling. Men solen gick ner lika snabbt som den gått upp. År 1957 köpte Helsingborgs vattenverk de sex byggnaderna och rev dem. Men grunderna ligger kvar och vittnar på sitt sätt om ett verksamt förflutet. Växtligheten har återerövrat det mesta och idag gör Bilinge mölla skäl för sin status som ett artrikt och spännande naturreservat. Lyssna till forsens brus och Fågelsången, bese den artrika örtfloran i omgivningen och unna dig en stunds vila på den undersköna platsen.

2006-12-27

Georg Welin

Norra Hultseröd

Till höger ser vi nu markerna till Norra Hultseröds by. Ca 200 m nedströms Billinge mölla syns än nu några murrester efter byns gamla kvarnställe, redovisat på en karta 1706. Sedan ån gjort ett par markanta serpentinslingor följer nu Hultseröd mader, med namn som Maglemad, Stubbamad, Hallamad, Eskemad, Ödemad och Långemad. Oändliga var de hömängder, som i äldre tid slåttrades i dessa fuktmarker. På höjderna innanför Ödemad leder en markväg förbi ruinerna av ”Augustatorp”. Härinvid ligger en ägofyrkant, som antas vara platsen för den gamla pestkyrkogården från 1710.

Jällaberg

Vi glider nu fram över ett område, som under en period för 200-100 miljoner år sedan var starkt vulkaniskt. Söderåsens gamla urbergshorst höjde sig nu en sista gång och det är denna formation som tvingat Rönneå att här en halvmil rinna åt nordost. Invid ån ligger inte mindre än fem vulkanrester i rad åt väster, den största synlig som en klippformation i höjd med gården Dalen. Störst av alla är dock Jällaberg, som reser sig 3 km väster om ån. Den beräknas ha haft sitt sista utbrott för ca 107 miljoner år sen. Vid foten av detta berg ligger Billinge fälad. Här finns en större förekomst av kaolin, som bildats vid vitt-ring av berggrundens fältspatmineral i en period för 600 – 400 miljoner år sen. När ån nu lämnar Billinge, utgör den fortsättningsvis gräns mellan Riseberga och Hallaröds socknar.

Anderstorps eneskog

Som en östlig utpost av Riseberga socken ligger Anderstorp. Gårdarna är ännu tätt samlade, som före enskiftets tid. På den betade fäladsmarken söder om byn har ett bestånd av enar fått växa till höjder på uppemot 12 m. Området är på ca 8 ha och utgör i dag ett av våra värdefullaste rekreationsområden.

Natthall

Vandrare på Skåneleden ”Från ås till ås” kan här njuta av den storslagna utsikten. Rönneå rundar den branta klippformationen, som kan sägas utgöra Söderåsens sydöstra utpost.

Djupadals mölla

Nu fortsätter Rönneå sitt lopp fram genom den smala forsen vid Djupadal. Själva brantens basaltbildning är rester av en gammal vulkan. Man träffar på rester av den porösa aska, som en gång föll ner kring utbrottet. I tidig vår kan man i branten norr om ån se rika bestånd av blåsippor. Här finns också boplatser för bl. a. strömstaren.

Tillgången till vattenkraft utnyttjades tidigt vid den gamla möllan. Vid 1900-talets början sågades här bl.a. en mängd ”lötar”, d.v.s. böjda ämnen till den tidens vagnshjul av trä.

Georg Welin

Stadgar

1. Organisationens **namn** är ” Ekomuseum – Rönneå dalgång”.
2. **Syftet** är att inom ramen för ett ekomuseum i Rönneå dalgång (avrinningsområde) skydda och utveckla natur och kulturvärden inom Eslövs och Höörs kommunområden (*Eventuell utvidgning kan ske i ett senare skede.*).
Detta ska ske i samverkan mellan ideella natur, kultur, hembygds och andra liknande lokala organisationer samt kommuner, församlingar, region, och länsstyrelse. Organisationen är en partipolitiskt och religiöst obunden ideell förening
3. **Medlemmar** i samrådsorganisationen är ideella natur, kultur och hembygdsföreningar samt andra liknande organisationer. Samtliga dessa medlemmar benämns samrådet. Samrådet beslutar om antagande av nya medlemmar.
Enskild person kan vara stödmedlem med yttrande och förslagsrätt men ingen rösträtt vid samrådsmöte.
Kommunala verksamheter, kyrkan, regionen, näringslivsorg. samt länsstyrelsen är exempel på organisationer som kan **adjungeras** till samrådet.

Medlemsavgiften är 100:-/år för organisationer och stödmedlemmar.
4. Organisationens **beslutande organ** är samrådsmötet där varje medlemsorganisation har en röst. Samrådet håller minst två möten/år förutom årsmötet. Årsmötet ska hållas i februari där verksamhetsberättelse, ekonomisk redogörelse, revisionsberättelse, verksamhetsplan och budget ska föreligga för beslut. Två revisorer samt suppleanter för dessa ska väljas. Kallelse till årsmöte ska ske skriftligt till medlemmarna senast 14 dagar innan årsmöte.

5. **Samrådet är ansvarigt** för mål, strategisk översiktlig planering, prioritering, ekonomi samt verksamhetsredovisning. Samrådet ska på förslag från medlemsorganisationerna utse ordf. samt fyra - sex ledamöter. Dessa utgör samrådets styrelse och verkställande organ. Styrelsen konstituerar sig själva.
6. Föreningens firma tecknas antingen av styrelsen i sin helhet eller av den eller de som samrådet utser.
7. Föreningens räkenskapsår ska vara kalenderår.
8. Samrådet utser **arbetsgrupper** för olika projekt och arbetsuppgifter.
9. **Ändring** av dessa stadgar kan endast ske på årsmöte och då ska förslaget till ändringar stödjas av 2/3 av medlemsorganisationerna.
10. Skulle frågan om **organisationens upplösande** uppstå skall samtliga medlemmar kallas till möte. Organisationen kan ej upplösas om tre medlemsorganisationer röstar mot ett sådant förslag. Vid en eventuell upplösning ska organisationens tillgångar i första hand tillföras ändamål som ligger i linje med organisationens syfte och i andra hand fördelas lika mellan medlemsorganisationerna.